

PRZEMYSŁAW ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

Uniwersytet Łódzki

ORCID: 0000-0002-3427-3141

zurawski.przemyslaw@gmail.com

Wizyta Josepa Borrella w Moskwie – logiczny skutek czy zaskakująca porażka polityki Unii Europejskiej wobec Rosji

Josep Borrell's visit to Moscow – a logical outcome
or a surprising failure of the European Union policy
towards Russia

Słowa kluczowe:

Borrell, Unia Europejska,
Rosja, wizyta

Keywords:

Borrell, European Union,
Russia, Moscow, visit

Josep Borrell's visit to Moscow – a logical outcome or a surprising failure of the European Union policy towards Russia

Borrell's visit to Moscow was a substantial political failure of the EU's diplomacy still it was not an accident neither a surprise. The EU' policy towards Russia has been based on illusions and the European wishful thinking since the very beginning of the mutual relations that started in 1991-1993. The Borrell's visit to Moscow rather showed the nature of the Russian attitude towards the EU than produced it. Russia prefers to act within the "great powers concerto" i.e. to deal with both – the leading EU member states (Germany, France) and the non-EU great powers (UK, USA) and not with the EU institutions and representatives who are not respected neither treated seriously in Moscow. There is a deep division within the EU between the Eastern flank member states whose perception of Russian threat is strong and well founded and the western and southern countries the political interests and priorities are focused on other problems. Russian capacity to corrupt the numerous prominent members of the European political class makes the EU policy vis a vis Russia even less coherent and realistic. The article shows the history of the EU-Russia relations in the last 30 years and proves the fiasco of the Borrell's visit to Moscow was not just an accident still a logical consequence of the ill based EU policy towards Russia.

W dniach 4–6 lutego 2021 r. odbyła się wizyta w Moskwie Wysokiego przedstawiciela Unii Europejskiej do spraw polityki zagranicznej i bezpieczeństwa – doświadczonego polityka – działacza Hiszpańskiej Partii Socjalistycznej (PSOE), byłego przewodniczącego Parlamentu Europejskiego (2004–2007) i byłego ministra spraw zagranicznych, europejskich i współpracy Królestwa Hiszpanii (2018–2019) Josepa Borrella. Było to pierwsze od 2017 r. spotkanie urzędnika unijnego tak wysokiego szczebla w ramach kontaktów UE–Rosja. Wizyta złożona w kontekście narastających napięć wokół skazania rosyjskiego opozycjonisty Aleksieja Nawalnego na dwa i pół roku więzienia¹ przyniosła negatywny skutek dla prestiżu Unii Europejskiej i doczekała się szybko wielu komentarzy, szczegółowo opisujących jej przebieg, określane jako upokorzenie UE². Jej momentem kluczowym była wizerunkowa klęska szefa unijnej dyplomacji na wspólnej z ministrem spraw zagranicznych Rosji Siergiejem Ławrowem konferencji prasowej (5 II), podczas której Borrell w milczeniu wysłuchał z ust gospodarza surowej oceny polityki unijnej³, a na dodatek sam dał się wmanewrować w publiczną krytykę

- 1 A. Wolska, *Rosja: Sąd odwiesił wyrok wobec Aleksieja Nawalnego. Opozycjonista trafi do kolonii karnej na ponad 2,5 roku*, EURACTIV.pl, 2 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.euractiv.pl/section/demokracja/news/rosja-sad-odwiesil-wyrok-wobec-aleksieja-nawalnego-opozycjonista-trafi-do-kolonii-karnej-na-ponad-25-roku/>>.
- 2 Opisy i komentarze patrz: A. Brzozowski, *Russia receives Borrell with 'provocative choreography'*, EURACTIV.com [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/russia-receives-borrell-with-provocative-choreography/>>; A. Минеев, *Дипломатическая катастрофа. Росийский МИД решил показать Евросоюзу его место*, «Новая газета» [online], 6 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://novayagazeta.ru/articles/2021/02/06/89079-diplomaticheskaya-katastrofa>>.
- 3 Przebieg konferencji był tak kompromitujący, że na stronach internetowych KE go nie opublikowano. Pełna relacja z tego spotkania patrz: *Russian FM Lavrov and EU's Borrell give joint press conference in Moscow*, RT [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.youtube.com/watch?v=A7jnZzhxnKc>>. Patrz też: D. M. Herszenhorn, J. Barigazzi, *Borrell stands by as Lavrov calls EU 'unreliable partner'*, "Politico" [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.politico.eu/article/borrell-stands-by-as-lavrov-calls-eu-unreliable-partner/>>; M. Partyła, *„Rosjanie upokorzyli Borrella”. Ostre komentarze odnośnie wizyty szefa unijnej dyplomacji w Moskwie*, RMF24 [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-rosjanie-upokorzyli-borrella-ostre-komentarze-odnosnie-wizyt,nId,5031992>>; A. Rettman, *Russia humiliates Borrell in Moscow*, „EUobserver” [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://euobserver.com/foreign/150844>>.

USA i potępił amerykańskie embargo nałożone na Kubę, choć trudno przypuścić, by podnoszenie tego wątku należało do celów wizyty szefa unijnej dyplomacji w Moskwie. Najważniejszym przesłaniem Ławrowa, ogłoszonym podczas konferencji prasowej obu ministrów, było jednak nie tyle potępienie Zachodu, co stwierdzenie, że kwestie, o których rozmawia ze swym gościem, zostaną podjęte i rozstrzygnięte na szczycie Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz że inicjatywa taka wyszła od Władimira Putina, a poparł ją już prezydent Francji Emmanuel Macron. Tym samym szef rosyjskiego MSZ wyraźnie dał do zrozumienia, że o przyszłości kontynentu decydować będzie dyrektoriat mocarstw, a struktury UE i zrzeszone w niej mniejsze kraje w ogóle nie są przez Kreml uznawane za partnerów. To nic nowego. Moskwa zawsze stała na tym stanowisku, ale nigdy jeszcze nie deklarowała tego tak jasno i to w asyście milcząco to akceptującego wysokiego urzędnika UE. Podobnie jak wcześniejsze prowokacyjne zachowanie Ławrowa, także i te słowa nie spotkały się bowiem z żadną reakcją ze strony Borrelli⁴. Sytuację pogorszyły nieudolne próby zatarcia obrazu drastycznej porażki unijnej dyplomacji, wytworzonego przez ową wizytę, podjęte przez rzeczniczkę prasową Komisji Europejskiej Nabilę Massrali i osłabiające powagę jej wypowiedzi tłumaczenie rezygnacji Wysokiego przedstawiciela UE z odwiedzenia uwięzionego opozycjonisty⁵.

- 4 *Odwrot spod Moskwy. Refleksje po rozmowach Borrell – Ławrow*, „Projekt Konsens” [online], 9 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://projektkonsens.pl/na-wlasny-rachunek/odwrot-spod-moskwy-refleksje-po-rozmowach-borrell-lawrow/?fbclid=IwAR3qZFm9U5OFdN5xFgPHKdOtMvYgkWEW7CXQG-HrLpdcIw8IgrmdjF8KYA>>.
- 5 Urzędnicy KE początkowo odmówili komentarzy, a Nabila Massrali, indagowana o powody braku odwiedzin Borrelli u Nawalnego w więzieniu, odpowiedziała, że takie spotkanie nie odbyło się, dlatego że mogłoby stworzyć „błędne wrażenie”, że UE akceptuje jego uwięzienie. G. Kuczyński, *Rosja upokorzyła UE. Wizyta – katastrofa Borrelli*, TVP Info [online], 6 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.tvp.info/52165367/rosja-upokorzyła-ue-wizyta-katastrofa-borrelli>>. Por.: C. F. Trippe, *Powrót Borrelli z Moskwy: z pustymi i poobijanymi rękami*, Deutsche Welle [online], 7 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.dw.com/pl/powrot%C3%B3t-borrelli-z-moskwy-z-pustymi-i-poobijanymi-r%C4%09kami/a>> oraz *Borrell w Moskwie. Z Nawalnym się nie spotkał, Ławrowowi przekazał głębokie zaniepokojenie*, TVN24 Świat [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://tvn24.pl/swiat/rosja-josep-borrell-z-wizyta-w-moskwie-rozmowy-o-aleksieju-nawalnym-5009592.56487184>>; Ł. Osiński, *Wizyta Borrelli w Moskwie kończy się gorzej niż przewidywali najwięksi pesymiści*, PAP [online], 2 V 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C809031%2Cwizyta-borrelli-w-rosji-konczy-sie-gorzej-niz-przewidywali-najwieksi>>.

Obrazu katastrofy dopełniła ogłoszona w czasie wizyty decyzja Kremla o wydaleniu z Rosji trzech dyplomatów z państw członkowskich Unii Europejskiej (Niemiec, Polski i Szwecji) pod fałszywym zarzutem ich rzekomego udziału w nieautoryzowanych przez władze rosyjskie, a zatem uznawanych przez nie za nielegalne, demonstracjach w dniu 23 stycznia 2021 r. w obronie uwięzionego Nawalnego⁶.

Cała sprawa wywołała wrażenie zaskakującej i niespodziewanej klęski „mocarstwa normatywnego”, za jakie chciałyby uchodzić UE. Komentatorzy podzielili się na tych, którzy obwieścili „śmierć unijnej dyplomacji” i stwierdzili, że Borrell nie tyle spowodował ów zgon, co ujawnił rzeczywistą kondycję Unii Europejskiej jako gracza na arenie międzynarodowej⁷ i tych, którzy wezwali do „ponownego przemyślenia relacji z Rosją”⁸, jak gdyby osiągnięty skutek był wynikiem niedostatecznej refleksji lub braku informacji na temat poczynań Moskwy, a nie politycznej decyzji o zignorowaniu powszechnie znanych faktów i płynących z nich wniosków. Wszak jeszcze przed wizytą Borrella w Rosji protestowało wobec jej planów we wspólnym oświadczeniu ponad 60 posłów Parlamentu Europejskiego⁹. Parlament Europejski ma jednak wyłącznie głos doradczy, a protestujący posłowie stanowili w nim stonkowo niewielką grupę – głównie ze wschodniej flanki UE. Polska, państwa

- 6 K. Winogrodzki, *Aleksiej Nawalny. Rosja wyrzuca europejskich dyplomatów, w tym Polkę*, WPWiadomości [online], 5 II 2021, [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wiadomosci.wp.pl/aleksiej-nawalny-rosja-wyrzuca-europejskich-dyplomatow-w-tym-polaka-6604927778757248a>>. Por.: *Russia expels diplomats from Germany, Poland and Sweden over Navalny protests claims*, “Euronews” [online], 5 II 2021, [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.euronews.com/2021/02/05/russia-expels-diplomats-from-germany-poland-and-sweden>>.
- 7 M. Karnitschnig, *EU foreign policy RIP*, “Politico” [online], 13 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.politico.eu/article/eu-foreign-policy-rip/>>.
- 8 *The European Union must face up to the real Russia*, “The Economist” [online], 13 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <https://www.economist.com/europe/2021/02/13/the-european-union-must-face-up-to-the-real-russia?fbclid=IwAR0j4q9VzezrPV3KZMQ4uYhECqNIyATuHgWq76iFJcb_zITm5x8Hmd8Y2ck>. Por.: *Botched Moscow visit is a wake-up call for the EU*, “Financial Times” [online], 11 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.ft.com/content/c7df006e-93ca-451c-a01b-bc07458e6f7d>>.
- 9 *Nasz wywiad. UE ma problem, a Borrell to jego element. Saryusz-Wolski: „Jest gdzieś granica takiej polityki, schizofrenii czy rozkroku”*, wPolityce.pl, 8 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wpolityce.pl/polityka/538316-wywiad-saryusz-wolski-o-ue-jest-gdzies-granica-schizofrenii>>.

bałtyckie i Rumunia ostrzegają, że wizyta ta to bardzo zły pomysł¹⁰. Państwa te od dawna mają jednak wytworzoną przez rosyjską propagandę opinię „historycznie motywowanych emocjonalnych rusofobów, którym traumy przeszłości cmią obraz współczesnej Rosji”¹¹. Ostrzeżenia z ich strony zostały więc zignorowane pod hasłem konieczności utrzymywania bezpośredniego dialogu pomiędzy Unią Europejską a tak ważnym i dużym sąsiadem jak Rosja, w relacjach z którą „należy zbudować wspólny mianownik”¹².

Katastrofa dyplomatyczna, która stała się udziałem UE wskutek zlekceważenia głosów państw mających długie doświadczenie relacji z Rosją, jakkolwiek odczuwana boleśnie, w licznych kręgach euroentuzjastów odbierana jest jednak jako jednorazowy, wprawdzie poważny, ale tylko wypadek przy pracy. Jest to wrażenie niesłuszne. Tezą, którą postaram się udowodnić w niżej zaprezentowanym tekście, jest stwierdzenie, że obraz stosunków UE–Rosja, który ukazany został opinii publicznej Europy i świata w początkach lutego 2021 r. jest obrazem głębokim i ugruntowanym, a nie powierzchownym i przypadkowym. Cechuje go naiwność podejścia Brukseli do charakteru reżimu i systemu politycznego Rosji, jej bezradność w konfrontacji z Moskwą, niespójność wewnętrzna UE w zakresie poglądu na cele i naturę relacji unijno-rosyjskich, wynikająca z odmienności stanowisk politycznych poszczególnych, 27 jej państw członkowskich, głębokie lekceważenie i pogarda ze strony Kremla dla unijnej dyplomacji i instrumentalne wykorzystywanie struktur unijnych przez wiodące mocarstwa UE z lekceważeniem interesów i doświadczenia innych państw.

Kłeska Borrella w Moskwie pokazała rzeczywistość stosunków między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w wymiarze długookresowym. Obraz,

- 10 *Szef dyplomacji UE mimo protestów m.in. Polski jedzie do Moskwy*, Onet [online], 20 I 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/szef-dyplomacji-ue-mimo-protestow-min-polski-jedzie-do-moskwy/pcfpg8>>. Por.: *Nasz wywiad. Wizyta Borrella w Rosji. Waszczykowski: To był błąd. Sugerowaliśmy mu rozważyć ponownie ten wyjazd i odłożyć go*, wPolityce.pl [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wpolityce.pl/swiat/537964-wywiad-wizyta-borrella-w-rosji-waszczykowski-to-byl-blad>>.
- 11 Szerzej o terminie rusofobia jako instrumencie propagandy i polityki rosyjskiej patrz: J. Darczewska, P. Źochowski, *Rusofobia w strategii Kremla broń masowego rażenia*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2015 (Punkt Widzenia OSW, 56), s. 28.
- 12 G. Gotev, *Borrell justifies his 'controversial' visit to Moscow*, "EURACTIV.com" [online], 2 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/borrell-justifies-his-controversial-visit-to-moscow/>>.

który wyłonił się z moskiewskiej wizyty szefa unijnej dyplomacji, nie jest bowiem „stop-klatką” w chwili potknięcia. Jest „zdjęciem rentgenowskim”, pokazującym dogłębnie naturę relacji UE–Rosja, ukształtowanych w ostatnich trzydziestu latach. Próba doszukiwania się w moskiewskiej wizycie Borrella przebiegłego manewru wytrawnego dyplomaty, który tak upokorzył UE, że zmusił jej państwa członkowskie do jednomyślnego poparcia sankcji (a i takie głosy się pojawiły)¹³, jest jedynie racjonalizacją *post factum* z gruntu złej decyzji gremiów kierowniczych Unii Europejskiej, rozumianych nie wyłącznie jako jej struktury instytucjonalne, ale także jako jej motor polityczny – wiodące mocarstwa jej rdzenia – Niemcy i Francja, od poparcia których zależą nie tylko bieżące działania szefa unijnej dyplomacji, ale i jego ewentualna ponowna nominacja na kolejną dwu i pół letnią kadencję na tym stanowisku.

Wizyty Borrella w Moskwie nie da się żadną miarą opisać jako sukces, także z uwagi na skalę, zakres i dotkliwość owych unijnych sankcji¹⁴, które rzekomo miała sprowokować, a które w Moskwie natychmiast ochrzczono pogardliwym mianem „sankcyjek”¹⁵. Co gorsza, sprzeciw Niemiec wobec pomysłu objęcia nimi związanych z Kremlen rosyjskich oligarchów¹⁶

13 C. Gonzalez, A. Gray, P. Dallison, *Politico EU Confidential: Message to Moscow – Frontier fracas – Euro English*, „Politico” [online], 27 II 2021 [dostęp: 28 II 2021]: <<https://www.politico.eu/newsletter/eu-confidential/politico-eu-confidential-message-to-moscow-frontier-fracas-euro-english/>>.

14 UE nałożyła sankcje na czterech rosyjskich urzędników, ale odmówiła objęcia nimi oligarchów związanych z Kremlen, czyli grupy realnie związanej z klanem siłowników rządzących i decydujących o polityce kraju. J. Barigazzi, *EU set to sanction four Russian officials over Navalny case*, „Politico” [online], 26 II 2021 [dostęp: 26 II 2021]: <<https://www.politico.eu/article/eu-set-to-sanction-four-russian-officials-over-navalny-case/>>. Por.: J. Barigazzi D. M. Herszenhorn, *EU foreign ministers push new Russia sanctions*, „Politico” [online], 22 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.politico.eu/article/eu-foreign-ministers-push-new-russia-sanctions/>>.

15 *Sankcje UE wobec Rosji. Ekspert: Rosjanie nazywają je „sankcyjkami”, Dr Agnieszka Bryc i dr hab. Kamil Zajączkowski o sankcjach UE wobec Rosji („Kontrapunkt”)*, Polskie Radio 24.pl [online], 23 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.polskieradio24.pl/130/7263/Artykul/2685218,Sankcje-UE-wobec-Rosji-Ekspert-Rosjanie-nazywaja-je-sankcyjkami?>>.

16 T. Bielecki, *UE – Rosja. Będą nowe sankcje za Nawalnego*, Deutsche Welle [online], 22 II 2021, [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.dw.com/pl/ue-rosja-b%C4%99d%C4%85-nowe-sankcje-za-nawalnego/a-56654166>>.

jedynie ośmiela Moskwę do bardziej agresywnej postawy. Wiedza o tym stanowisku Berlina, stając się publiczna, działa wszak na Rosję uspokajająco, a nie odstrasza. Podobny skutek mają także oświadczenia Borrella o rezygnacji z wprowadzania nowych sankcji przeciw Rosji¹⁷. Publicznie prezentowane przy tym stanowisko Wysokiego przedstawiciela UE ds. polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, deklarującego jako „odkrycie” dokonane w wyniku omawianej wizyty faktu, że Rosja nie pragnie obecnie dialogu z Unią¹⁸, także nie dodaje powagi ani UE, ani jej dyplomacji.

Wizerunek Unii Europejskiej jako gracza na arenie międzynarodowej poważnie ucierpiał, a raczej jak słusznie wskazują niektórzy komentatorzy, uległ urealnieniu, a ów realny obraz okazał się ponury. Na Josepa Borrella spadła fala ostrej krytyki wraz z żądaniami jego dymisji¹⁹. Zasłużył na nią. Zobaczyliśmy wysokiego przedstawiciela UE, który całkowicie oddał pole dyplomacji moskiewskiej w każdym możliwym obszarze: doboru tematów, rozkładu akcentów i medialnej prezentacji całego wydarzenia²⁰. Dymisja byłaby naturalnym w polityce skutkiem tak drastycznej porażki, ale dymisja ta, wprawdzie zasłużona i potrzebna, po pierwsze raczej nie nastąpi (musiałaby być decyzją niemiecko-francuską), a po drugie, nawet gdyby nastąpiła, niczego nie rozwiąże²¹.

- 17 E. Koutsokosta, J. Liboreiro, A. Sandford, *Navalny: Borrell says EU-Russia relations at 'lowest level' but 'no more sanctions' for now*, „Euronews” [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.euronews.com/2021/02/04/josep-borrell-eu-s-foreign-affairs-chief-visits-russia-amid-navalny-jailing-fallout>>.
- 18 O. Crowcroft, *Russia does not want constructive dialogue with Europe, says Borrell after Moscow visit*, „Euronews” [online], 8 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.euronews.com/2021/02/07/russia-does-not-want-constructive-dialogue-with-europe-says-borrell-after-moscow-visit>>.
- 19 A. Ciechanowicz, *Unia Europejska. Zachodni politycy i dyplomaci: Borrell powinien podać się do dymisji*, PAP [online], 8 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C810314%2Cunia-europejska-zachodni-politycy-i-dyplomaci-borrell-powinien-podac-sie-do>>.
- 20 M. Giełzak, *Odwrót spod Moskwy. Refleksje po rozmowach Borrell – Ławrow*, „Projekt Konsens”, 9 lutego 2021, s. 2.
- 21 Por. wnioski: A. Rybińska, *To nie Borrell jest problemem, ale polityka UE wobec Rosji oraz mrzonki o europejskiej autonomii strategicznej*, „wPolityce” [online], 8 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wpolityce.pl/swiat/538347-to-nie-borrell-jest-problemem-ale-polityka-ue-wobec-rosji>>.

Faktu złożenia przez Borrella wizyty w Moskwie, jej przebiegu i skutków nie da się wyjaśnić w kategoriach błędu jednego człowieka i ścisłego zespołu jego współpracowników. Świadomie w pierwszym akapicie niniejszego tekstu wymieniłem rozmaite funkcje, dotąd pełnione przez wysokiego przedstawiciela UE, aby z góry wykluczyć tezę o zagubieniu się nieobeznanego z grą międzynarodową polityka, który nie miał dotąd do czynienia z dyplomacją, a zbieg okoliczności postawił go naprzeciw gracza tej rangi co Ławrow. Co się zatem faktycznie wydarzyło – nie w zakresie szczegółów przebiegu wizyty opisanych już w setkach relacji, ale w politycznej istocie stosunków między UE a Rosją?

Przedmiotem analizy dokonywanej w ramach niniejszego artykułu będzie próba poszukiwania odpowiedzi na to pytanie, połączona z ukazaniem właśnie owej natury relacji unijno-rosyjskich. Przyjrzymy się ich historii, czynnikom, jakie ją kształtowały, ewolucji tychże relacji i jej źródłom. Przedstawiona zostanie propozycja ich periodyzacji i wyjaśnienia przyczyn zmienności w czasie, jak też zakresu owych zmian. Zidentyfikowane zostaną liczne słabości UE i nieliczne jej silne strony w relacjach z Kremlem. Hipotezą zaś, która będzie udowadniana, jest stwierdzenie, że wspomniana klęska Borrella w Moskwie nie była skutkiem przypadkowego, pechowego zbiegu okoliczności, czy też jednostkowego błędu nieudolnego dyplomaty, lecz wynikiem systemowej natury polityki Unii Europejskiej wobec Rosji, realizowanej z uporem i konsekwentnie wbrew faktom i doświadczeniu, a motywowanej interesami wiodących państw unijnego rdzenia, w omawianym przypadku wzmocnionymi bieżącą sytuacją gospodarczą, epidemiczną i kontekstem wyborczym.

Początek historii (1991–1995) – drastyczna nierównowaga uwagi

8 grudnia 1991 r. na spotkaniu w Wiskułach w Puszczy Białowieskiej prezydent Rosji Borys Jelcyn, Ukrainy Leonid Krawczuk i przewodniczący Rady Najwyższej Białorusi Stanisław Szuszkiewicz rozwiązali Związek Sowiecki²². Trzy dni później – 11 grudnia 1991 r. w Maastricht parafowano Traktat o Unii Europejskiej. Dla zgromadzonych w małym holenderskim

22 Szerzej patrz: W. Marciniak, *Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, „Arcana”, Kraków 2001, s. 182–188.

mieście polityków powstającej UE nie było ważniejszych wieści niż te o tym, co się działo w Moskwie²³. Dla polityków rosyjskich zaś podpisanie „jakiegoś tam traktatu w jakimś Maastricht” było w ówczesnych okolicznościach wydarzeniem bez znaczenia. Rozkład imperium sowieckiego w Europie Środkowej, a potem upadek samego ZSRR sprawiły, iż decyzje podjęte w małym holenderskim mieście wydawały się rosyjskiej klasie politycznej niewiele znaczącym epizodem, lokującym się na obrzeżach głównego nurtu wydarzeń²⁴. Pokazuje to skalę nierównowagi między Unią a Rosją we wzajemnym zainteresowaniu i to już w punkcie startu.

16 grudnia 1991 r. ministrowie spraw zagranicznych ówczesnej europejskiej „12” na spotkaniu w Brukseli podjęli decyzję o opracowaniu wspólnych kryteriów, na podstawie których miały być uznawane państwa wyłaniające się na obszarze byłego ZSRR²⁵. Akt ten był *de facto* (choć nie *de iure*) pierwszym wspólnym stanowiskiem powstającej (choć jeszcze nie-istniejącej) Unii Europejskiej, przyjętym wobec jakiegokolwiek problemu z dziedziny polityki zagranicznej. Fakt przyjęcia tej decyzji przez Radę Ministrów Wspólnot Europejskich pozostał jednak na Kremlu niezauważony²⁶.

- 23 *Conclusions of the Maastricht European Council (9 and 10 December 1991): Treaty on European Union – Enlargement – Uruguay Round – Co-operation in the Spheres of Justice and Home Affairs – Food Supply Situation in Moscow and St. Petersburg – European Political Cooperation – Declaration on the Peace Process in the Middle East, on Developments in the Soviet Union and on Racism and Xenophobia*, European Commission, DOC 11 XII 1991: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_91_7> [dostęp: 24 II 2021].
- 24 V. Baranovsky, *Russia's attitudes towards the EU: political aspects*, Ulkopoliittinen instituutti – Institut für Europäische Politik, Helsinki – Berlin 2002, s. 9–12.
- 25 Kryteria te, ogłoszone oficjalnie 23 grudnia 1991 r., obejmowały: przestrzeganie przepisów i zobowiązań wynikających z Karty Narodów Zjednoczonych, Aktu Końcowego z Helsinek i norm KBWE oraz z Karty Paryskiej, w szczególności odnoszących się do poszanowania przez nowo powstające kraje praw mniejszości narodowych i etnicznych, uznania zasady nienaruszalności granic, uznania międzynarodowych zobowiązań odziedziczonych po ZSRR, w tym zobowiązania do kontynuowania negocjacji w kwestii kontroli zbrojeń i nierozprzestrzeniania broni jądrowej oraz uznania, że wszystkie problemy, wynikłe z przejmowania praw po byłym ZSRR, będą regulowane na zasadzie ugody i porozumienia oraz w postępowaniu rozjemczym. P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji a interesy Polski 1991–2004*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2008, s. 37.
- 26 V. Baranovsky, *Russia's attitude...*, s. 13–14. Por.: G. Bogielski, *Partnerstwo Unii Europejskiej z Rosją*, [w:] *Kraje Europy Środkowej i Wschodniej wobec procesu integracji*

Jedynym gestem politycznym Moskwy, uczynionym w tym okresie pod adresem Brukseli, było ogólne oświadczenie ministra spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej Andrieja Kozyriewa o woli rozwijania współpracy z UE, złożone na konferencji prasowej (23 XII 1991), zwołanej z okazji utworzenia Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP)²⁷.

W przyjętej w 1993 r. *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*²⁸ relacje z UE zajęły dopiero piąte miejsce w hierarchii zainteresowań Moskwy, zaś sama UE traktowana była jako jeden z przedmiotów rosyjskiej polityki regionalnej i wzmiankowana głównie obok wymienianych kolejno ONZ, OBWE, OECD, UZE i G7. Samodzielnie Unia przyciągnęła uwagę Kremla wyłącznie w kontekście negocjowanego wówczas *Porozumienia o partnerstwie i współpracy UE-Rosja* (PCA). Obok sytuacji wewnętrznej w Rosji niewątpliwy wpływ na ów stan miał także fakt, iż Unia Europejska, nie dysponując żadną siłą wojskową, nie była postrzegana przez polityków rosyjskich (przyczyniających do zmilitaryzowanego obrazu świata) jako realny gracz na scenie międzynarodowej. Nawyk ten, choć słabszy niż 28 lat temu, ma i dziś duże znaczenie. Dominował on zdecydowanie do 1995 r., gdy przystąpienie Finlandii i Szwecji do UE po raz pierwszy postawiło Rosję wobec konieczności podejmowania działań związanych z bezpośrednim sąsiedztwem z Unią, Unię zaś wyposażało w wiedzę ekspercką dwóch państw, mających długie doświadczenie w relacjach z Moskwą. Stopień znajomości nie tylko przez opinię publiczną, ale i przez rosyjską klasę polityczną struktury i mechanizmów UE oraz prowadzonych przez nią polityk przez długie lata pozostawał niski²⁹ i choć Rosja nauczyła się o UE więcej niż UE o Rosji, to pozostał takim do dziś.

europeskiej, red. A. Albin i J. Kupczak, Arboretum, Wrocław 2001, s. 112–113. Patrz też: M. Bodio, *Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską (stan i perspektywy rozwoju)*, Elipsa, Warszawa 2005, s. 27; A. Podraza, *Stosunki polityczne i gospodarcze Wspólnoty Europejskiej z państwami Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1996, s. 260–261.

27 G. Bogielski, *Partnerstwo Unii Europejskiej z Rosją...*, s.113.

28 Tekst dokumentu patrz: *Концепция внешней политики Российской Федерации*, „Журнал «Дипломатический Вестник»” январь 1993, Спец. выпуск. Por. tłumaczenie polskie: *Rosyjska polityka zagraniczna: Priorytety MSZ. Założenia polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, „Eurazja” 1994, nr 5–6; Rosja – świat. Polityka zagraniczna FR w dokumentach MSZ, służby wywiadu oraz instytucji pozarządowych, s. 3–29.

29 D. Gowan, *How the EU can help Russia*, CER, London 2000, s. 40–41.

Rosja lekceważyła więc UE, a UE zachowywała się dokładnie odwrotnie. Przerażona tragedią jugosłowiańską obawiała się powtórzenia tego samego scenariusza na obszarze postsowieckim i traktowała Rosję jako jego niezbędny stabilizator. Nie dostrzegała, że to Moskwa jest głównym inspiratorem konfliktów w Mołdawii i Gruzji i nie wyciągała wniosku z faktu, że także wojny w Jugosławii ustały nie dzięki współpracy z Rosją, lecz mimo rosyjskiego wsparcia dla rozniecającej je Serbii. Stabilizacja oznaczała redukcję wpływów Moskwy. Rosja od zawsze była zaś i nadal jest eksporterem destabilizacji. To jednak dla UE wydaje się wciąż być „wiedzą tajemną”.

Finanse w relacjach UE–Rosja – instrument stabilizacji (1991–2012) i źródło spięć (2013)

Z obawy przed destabilizacją przestrzeni postsowieckiej UE odwołała się do najpotężniejszego instrumentu oddziaływania, jakim dysponowała – tzn. do pieniędzy, którymi hojnie obdarzyła Rosję, najpierw (1991–2006/2012³⁰) jako głównego beneficjenta programu TACIS (Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States), a w latach 2007–2013 w ramach European Neighbourhood and Partnership Instrument. Szczególnie dramatyczny dla Rosji był rok 1998, kiedy to miał miejsce głęboki kryzys finansowy państwa³¹. Wsparcie UE bardzo było potrzebne, ale wiele mówiąca synchronizacja czasowa kolejnych transz pomocy unijnej przekazywanej Rosji z terminami wpływu środków finansowych na konta prywatnych Rosjan w Szwajcarii i na Cyprze³² dostatecznie wyraziście

30 P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji...*, s. 578–646.

31 Szerzej patrz: B. Buczkowski, *Kryzys finansowy w Rosji i sposoby jego rozwiązania*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica” 2004, nr 180, s. 29–50.

32 Jak pisał Joseph Stiglitz, laureat nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii: „Kiedy przymuszono MFW do skomentowania realiów – miliardów dolarów, jakie przekazał Rosji, pojawiające się na kontach w bankach cypryjskich i szwajcarskich, i to już kilka dni po udzieleniu kolejnego kredytu – ten utrzymywał, że to nie jego dolary [...] Niektórzy z nas zauważyli ironicznie, że ułatwiłby wszystkim życie, przelewając pieniądze bezpośrednio na owe szwajcarskie konta”. Cyt. za A. Glucksmann, *Uwiedzeni Rosją*, „Rzeczpospolita”, 17–18 I 2004, nr 14(6697), s. A6. O roli Cypru jako miejsca prania pieniędzy rosyjskiej mafii patrz: N. Tatu, *Wielka mała pralnia*, „Le Nouvel Observateur”, 3 IX 2003, przedruk w „Forum”, 22 IX–28 IX 2003, nr 38(1989), s. 24–25 oraz A. Charalambous i K. Trębski, *Niezatapialny sejf*, „Wprost”, 25 I 2004, nr 4(1104), s. 47–49.

powinna przekonywać unijnych polityków, jakie w istocie owoce przynosi takie właśnie wydawanie pieniędzy z budżetu UE. Nie przekonała, przynajmniej w sensie politycznym. Jak jest w istocie, decydenci unijni oczywiście wiedzieli. Gdy w 2013 r. doszło do kryzysu finansów cypryjskich, kanclerz Angela Merkel, stojąc przed decyzją co do sposobu ratowania powagi strefy euro i mając bliską perspektywę wyborów do Bundestagu, a więc działając pod presją wyborców niemieckich, od których zależało przedłużenie jej mandatu do rządu, wiedziała, jak wybrać. Mogła ratować finanse cypryjskie na koszt podatników niemieckich, ryzykując klęskę wyborczą lub na koszt oligarchów rosyjskich, deponujących swoje zasoby w bankach na Wyspie Afrodyty, ryzykując konflikt z Rosją. Wybrała kieszeń oligarchów i to wówczas Dmitrij Miedwiediew wypowiedział słynne zdanie, że UE stosuje „bolszewicką zasadę grab zagrabione”³³, a rosyjskie służby rozpoczęły serię uciążliwych kontroli w niemieckich fundacjach na terytorium Rosji³⁴. Stosunek Rosji do UE określają bowiem w pierwszej kolejności interesy klanowe „grupy trzymającej władzę” na Kremlu, a dopiero potem interesy Rosji – nawet te imperialne.

„Unia dobra, NATO złe”

Lata 1997–1999 (od zaproszenia Polski, Czech i Węgier do negocjacji akcesyjnych do UE i decyzji szczytu NATO w Madrycie o otwarciu się na te trzy państwa, po ich przystąpieniu do Sojuszu) to okres nadziei Kremla, że uda się przekonać Zachód, by nie przyjmował państw byłego bloku sowieckiego do NATO, a zadowolili się jedynie włączeniem ich do UE. Przejawiane przez UE ambicje autonomizacji wojskowego bezpieczeństwa Europy, rozumiane

- 33 *Miedwiediew wściekły na Cypr. „Grabią zagrabione”, Dziennik.pl [online], 25 III 2013 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/423122,miedwiediew-wsciekly-na-cypr-zaplaca-rosyjscy-oligarchowie.html>>. Szerzej o unijno-rosyjskim sporze na kanwie kryzysu finansowego na Cyprze patrz: E. Fischer, M. Menkiszak, K. Popławski, „Cypryjskie zwycięstwo” *Niemiec?*, Ośrodek Studiów Wschodnich, „Tydzień na Wschodzie”, 27 III 2013, nr 12(255). Por.: P. Tokarski, A. Turkowski, *Problem pomocy finansowej dla Cypru w relacjach UE-Rosja*, „Biuletyn PISM”, 27 III 2013, nr 32(1008), s. 1–2.*
- 34 *Zachód krytykuje kontrole w rosyjskich NGO*, „Wiadomości” OSW, 27 III 2013, nr 61. Por.: W. Radziwinowicz, *Rosja tropi agentów w organizacjach pozarządowych. Świat protestuje, nagonka trwa*, „Gazeta Wyborcza”, 28 III 2013.

jako wyjście spod systemu dominacji amerykańskiej, w czym celowała Francja, były z nadzieją przyjmowane w Rosji. Moskwa, chcąc przeciwstawić się rosnącym wpływom Waszyngtonu w regionie, zaczęła lansować ideę „Wielkiej Europy”, obejmującej także Federację Rosyjską, a zatem samowystarczalnej i zdolnej do samodzielnego zapewnienia sobie bezpieczeństwa, gdyż zasobnej w zachodnioeuropejską technologię i rosyjskie surowce³⁵. Wkrótce Centrum Satelitarne UE w Torrejón w Hiszpanii, by uniezależnić się od Amerykanów, z braku własnych satelitów szpiegowskich, zdjęcia satelitarne do analiz kupowało od Rosji³⁶. Cel Kremla był jasny – rozbitcie jedności NATO. Gdy okazało się, że integracja europejska w dziedzinie wojskowej jest „ćwiczeniem biurokratycznym” i nie zmierza do tego wymarzonego przez Moskwę celu, Rosja straciła zainteresowanie w jej wspieraniu.

Przełomowy rok 1999

Wojna o Kosowo (1999) zamroziła relacje Rosji z NATO i z USA, czego symbolem była słynna „pętla Primakowa” (zawrócenie na wieść o uderzeniu NATO na Jugosławię samolotu z premierem Rosji na pokładzie, lecącym z wizytą do USA). W nadziei na pogłębienie sprzeczności amerykańsko-unijnych Rosja przeprowadziła wówczas ofensywę dyplomatyczną na kierunku europejskim, a Unia ochoczo ją podjęła. Rok 1999 był przełomem z wielu względów. Rozszerzyło się NATO, ustąpił Borys Jelcyn, a do władzy doszedł Władimir Putin, wybuchła wojna o Kosowo i II wojna czeczeńska, wszedł w życie traktat amsterdamski, na mocy którego powołano do życia urząd Wysokiego Przedstawiciela UE ds. Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa, UE przejęła kompetencje UZE i zadeklarowała powołanie do życia Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony, przyjmując helsiński cel operacyjny (60 tys., armia ekspedycyjna z terminem realizacji do 2003 r. – czy ktoś to jeszcze pamięta?). Unia Europejska w 1999 r. przyjęła także *Wspólną strategię UE-Rosja*³⁷, a Rosja opracowała *Średnioterminową*

35 W. Baluk, R. Szafraniec, *Polityka wobec Zachodu (wybrane aspekty)*, [w:] *Europa Wschodnia. Dekada transformacji. Rosja*, red. B. J. Albin i W. Baluk, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2003, s. 142.

36 D. Lynch, *Russia faces Europe*, „Chaillot Papers”, May 2003, no. 60, s. 71.

37 *Common Strategy of the European Union of 4 June 1999 on Russia (1999/414/CFSP)*, „Official Journal of the European Communities” 24 VI 1999, L 157/1. Szerzej patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji...*, s. 102–164.

strategię rozwoju relacji pomiędzy Federacją Rosyjską a Unią Europejską 2000–2010³⁸. W Brukseli wyobrażono sobie, że Rosja będzie „dużym państwem akcesyjnym bez prawa do akcesji” – tzn. niczym państwa Europy Środkowej, starające się o członkostwo w UE, będzie podążać za wskazaniem unijnego „mocarstwa normatywnego”, realizując zalecane jej przez Unię reformy. Wyprodukowano więc dokument, którego istotę można streścić w jednym zdaniu – wezwaniu – kierowanym przez UE do Rosji: „Stańcie się bardziej podobni do nas”. Przesłanie *Średnioterminowej strategii* rosyjskiej, kierowane do UE, także można oddać jednym zdaniem: „Pomożemy wam osłabić amerykańską dominację w Europie, a wy uznajcie naszą dominację na obszarze WNP”³⁹. W Rosji nie znaleźli się politycy chętni do realizacji wskazań Brukseli, w UE jednak wielu było i jest entuzjastów głównego przesłania *Strategii Kremla*⁴⁰.

„Złoty wiek” relacji UE–Rosja (lata 1999–2001 i 2003–2014)

I wojna czeczeńska, której zbrodniczy charakter nie przeszkodził w przyjęciu Rosji do Rady Europy, opóźniła jednak wejście w życie PCA UE–Rosja z 1994 r. Oparty na nim tzw. dialog strukturalny UE–Rosja zaczął funkcjonować w 1998 r. i trwał do rosyjskiej agresji na Ukrainie w 2014 r. Co pół roku odbywały się szczyty UE–Rosja (dla porównania szczyty Partnerstwa Wschodniego są raz na dwa lata), a w osobnych rytmach spotkania ministrów spraw zagranicznych, wyższych urzędników i parlamentarzystów⁴¹. W UE

38 Pełny tekst patrz: *Стратегия развития отношений Российской Федерации с Европейским Союзом*, „Журнал «Дипломатический Вестник»”, ноябрь 1999, nr 11, s. 20–28. Por.: wersja internetowa: *Стратегия развития отношений Российской Федерации с Европейским Союзом на среднесрочную перспективу (2000–2010 гг.)*, ОМ, „Журнал «Дипломатический Вестник»”, ноябрь 1999, nr 11, s. 1–11. Omówienie patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji...*, s. 164–173.

39 P. Żurawski vel Grajewski *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji...*, s. 173.

40 *Analitik OSW: Francja w interesie Rosji dąży do wypchnięcia USA z Europy*, Polskie Radio Jedyńka, Więcej świata [online], 21 XI 2019 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.polskieradio.pl/7/1696/Artykul/2407947,Analitik-OSW-Francja-w-interesie-Rosji-dazy-do-wypchniecia-USA-z-Europy>>. Por.: D. M. Herszenhorn, J. Barigazzi, *EU leaders, eyeing autonomy, get noisy on defense*, „Politico” [online], 26 II 2021 [dostęp: 27 II 2021]: <<https://www.politico.eu/article/eu-leaders-eyeing-autonomy-get-noisy-on-defense/>>.

41 P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji...*, s. 52–58.

obowiązywała zasada *Russia first* w odniesieniu do całości polityki wschodniej. Gdy wobec ukraińskiej ofensywy dyplomatycznej w kierunku integracji europejskiej prezydencja fińska w 1999 r. zapytała o granice rozszerzania się Unii (tzw. dokument z Saariselkä), MSZ-ty mocarstw jej rdzenia (Niemiec i Francji) odpowiedziały, że wprawdzie na Ukrainie i w Mołdawii „...istotne siły polityczne opowiadają się [...] za integracją z Zachodem. Jednak przyjęcie Ukrainy oznaczałoby izolowanie Rosji. [...] UE do tej pory była otwarta, ale jej powołaniem nie jest zjednoczenie całego kontynentu”⁴².

Propaganda rosyjska stworzyła rzekomą paralełę między „upokorzeniem Niemiec w Wersalu w 1919 r., wiodącym do frustracji i narodzin III Rzeszy”, a „upokorzeniem Rosji przez nieuznawanie jej uprawnionych interesów w bliskim sąsiedztwie”. Miało to jakoby prowadzić do równie opłakanych dla Europy skutków. Teza ta była dobrze wkomponowana w niemiecką pamięć historyczną i kod kulturowy. Hasło „wielkich narodów nie można upokorzyć” było zrozumiałe i nośne. Zapominano, że to nie skala upokorzenia, lecz nadzieja na skuteczny rewanż wiodła Niemcy do II wojny światowej, po której zostały wszak upokorzone jeszcze bardziej, ale nie miały już złudzeń co do wyniku ewentualnej kolejnej próby sił. Moskwa wobec UE grała więc na tym adresowanym do wrażliwości Niemców hasle i to grała skutecznie. Niemiecka koncepcja *Annäherung durch Bindung* (zbliżenie przez powiązanie), stała się wytyczną polityki unijnej. Unia Europejska, wiążąc Rosję siecią współpracy, miała zainicjować w ten sposób proces jej reform. Rosja odmawiała przyjęcia statusu jednego z wielu państw sąsiadujących z U E. Podkreślała swą mocarstwową pozycję. Godziła się więc na relacje UE-Rosja, ale nie UE-państwa sąsiedzkie, w tym Rosja. Odmówiła zatem udziału w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa. Bruksela zaś bez problemu uznała specjalny charakter relacji z Rosją, tworząc dla nich osobną strukturę, inną niż dla pozostałych sąsiadów. W 2003 r. na szczycie UE-Rosja w Petersburgu ogłoszono powstanie czterech wspólnych przestrzeni. Powołano: „wspólną przestrzeń gospodarczą, wspólną przestrzeń wolności, bezpieczeństwa wewnętrznego i sprawiedliwości, wspólną przestrzeń

42 Cyt. za: J. Bielecki, *Unia nie chce Ukrainy*, „Rzeczpospolita”, 5 VII 2000, nr 155(5625), s. A1 i A5. Szerzej patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Stosunki UE-Ukraina – studium niepowodzenia wysiłków Kijowa na rzecz uzyskania obietnicy stowarzyszenia z Unią Europejską*, [w:] *Proces akcesji do Unii Europejskiej*, red. P. Żurawski vel Grajewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2001, s. 179–214.

badania naukowych, kultury i edukacji oraz wspólną przestrzeń bezpieczeństwa zewnętrznego⁴³. W przeddzień finalizacji procesu akcesyjnego Polski i państw bałtyckich oferowano tym ciężko doświadczonym przez Moskwę narodom ponowne znalezienie się we „wspólnych przestrzeniach”, w tym i bezpieczeństwa z Rosją. Zostało to przez nie milcząco zaakceptowane w przewidywaniu fiaska tego pomysłu i rzeczywiście całą tę koncepcję kwitowano później dowcipem, że „the characteristic of space is vacuum” (cechą przestrzeni jest próżnia – ang. *space* oznacza także przestrzeń kosmiczną). Naiwność UE mogła bawić, ale także i przerażać. W zapale zbliżenia z Moskwą prezydent Francji – Jacques Chirac na spotkaniu z Władimirem Putinem w Soczi w 2002 r. ofiarował Rosji swobodny tranzyt przez Litwę i Polskę, by w ten sposób rozwiązać problem połączeń do i z obwodu kaliningradzkiego, mającego być oddzielnym od Rosji właściwej granicą Schengen⁴⁴. Na szczęście na czele Komisji Europejskiej nie stał wówczas Jean-Claude Juncker (słynny z powiedzenia: „przecież to Francja”⁴⁵) i Chris Patten komisarz ds. stosunków

- 43 D. Lynch, *Struggling with an indispensable partner*, [w:] *What Russia sees*, ed. D. Lynch, „Chaillot Paper” 2005, nr 74, s. 126–127. Patrz też: M. Wróblewski, *Współpraca gospodarcza Unia Europejska-Federacja Rosyjska*, [w:] *Wymiana handlowa UE z wybranymi regionami świata*, red. J. Rymarczyk i M. Wróblewski, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2004, s. 115.
- 44 J. Bielecki, S. Popowski, *Wizy mimo obietnic Chiraca*, „Rzeczpospolita”, 23 VII 2002, nr 170(6247), s. A5. Por.: S. Popowski, *Francuskie wsparcie dla Kaliningradu*, „Rzeczpospolita”, 20–21 VII 2002, nr 168(6245), s. A4 oraz M. Bodio, *Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską...*, s. 51–52. Patrz też: D. Lynch, *Russia faces Europe...*, s. 51. MSZ Rosji odnotował poparcie Chiraca w oficjalnym oświadczeniu stwierdzając z nadzieją, iż: „Значительное внимание было уделено анализу проблем, связанных с выстраиванием долгосрочного сотрудничества России с Евросоюзом. В этом контексте Ж. Ширак обещал содействовать взаимоприемлемому решению проблемы Калининградской области”. Визит Ж. Ширака в Россию, Ом, „Журнал «Дипломатический Вестник»” [online], VIII 2002 [dostęp: 2 III 2005]: <http://www.ln.mid.ru/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/9787cc0cc626ae28c3256c4b004b4203?OpenDocument>.
- 45 Juncker pytany w 2016 r. o powód braku interwencji Komisji Europejskiej w sytuacji naruszania dyscypliny budżetowej przez Francję odpowiedział „parce que c’est la France” (ponieważ to Francja), czym wywołał skandal medialny, ale bez konsekwencji politycznych (poza wizerunkowymi) czy to dla siebie, czy dla Francji. *Budget : Bruxelles a été trop indulgent avec la France (président de l’Eurogroupe)*, « La tribune.fr » [online], 03 VI 2016 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.latribune.fr/economie/france/budget-bruxelles-a-ete-trop-indulgent-avec-la-france-president-de-l-eurogroupe-576483.html>>.

zewewnętrznych UE (były ostatni brytyjski gubernator Hongkongu, mający duże doświadczenie w rokowaniach z komunistami – wprawdzie chińskimi, a nie rosyjskimi, ale nie było ono bez znaczenia) zdezwuował niewczesne propozycje lokatora Pałacu Elizejskiego⁴⁶.

Spór z UE o tranzyt przez Litwę i Polskę do Królewca został rozpalony przez Putina, który po zamachach z 11 września 2001 r. poparł USA w wojnie z Al-Kaidą, by mieć wolną rękę w Czeczenii, ukazywanej w barwach islamistów, i potrzebował na użytek wewnętrzny zademonstrowania, że jednak „stawia się Zachodowi”. O ile zatem „lód” w relacjach z Waszyngtonem po wojnie o Kosowo rekompensowany był ociepleniem w relacjach z UE, o tyle między zamachami Al-Kaidy, a amerykańską interwencją w Iraku sytuacja była odwrotna. Ocieplenie w stosunkach z USA równoważone było „twardością” wobec UE właśnie poszerzanej na Wschód. Począwszy od wygaśnięcia sporów wokół rozszerzenia UE na Europę Środkową, na którym Rosja traciła i za które nieskutecznie żądała od UE rekompensaty, a także od wyrazistego z początkiem 2003 r. pęknięcia w stosunkach transatlantyckich na tle amerykańskiej interwencji w Iraku, Moskwa powróciła do polityki współpracy z rdzeniem UE w nadziei na pogłębienie sprzeczności między Niemcami i Francją z jednej strony a USA z drugiej i tym samym ochłodziła relacje z Waszyngtonem. Decyzja Gerharda Schrödera o budowie wraz z Rosją gazociągu Nord Stream 1 oznaczała definitywny koniec krótkiego ochłodzenia w relacjach Moskwa-Bruksela z lat 2001–2003 i powrót do „złotego wieku” tychże, trwającego aż do wyżej wspomnianego konfliktu wokół pieniędzy kremlofskich oligarchów zdeponowanych na Cyprze (2013) i rosyjskiego uderzenia na Ukrainę w 2014 r.

Rozszerzenie z 2004 r. mocno dotknęło Rosję, z trudem uświadamiającą sobie jego konsekwencje. UE – słaba jako gracz na obszarze geostrategicznym, w zakresie reguł jednolitego rynku była nieugięta. Unijne normy dopuszczalnego hałasu silników samolotowych, mogących operować na lotniskach w UE, rozciągnięte na nowo przyjęte państwa Europy Środkowej, usunęły z nich Areoflot, dysponujący starymi hałaśliwymi maszynami, a procedury antydumpingowe załamały eksport rosyjskich wyrobów przemysłu metalurgicznego na ten rynek. Kreml był wobec tych wymogów UE

46 D. Z., *Będq wizy*, „Rzeczpospolita”, 22 VII 2002, nr 169(6246), s. A1.

bezradny⁴⁷. To była jednak „niska polityka”, w dziedzinie „polityki wysokiej” bezradna była Unia.

Rok 2003 – koniec ery Schrödera w Niemczech – znanego z hasła *Deutsche Sonderweg* (specjalnej drogi Niemiec), które było nieświadomym powtórzeniem sloganu nazistowskiego, a oznaczać miało dystansowanie się od USA, przyniósł wspomniane już porozumienie o Nord Stream 1 i ukazał w pełnej krasie ważny atut Rosji w relacjach z UE – zdolność do korumpowania unijnej klasy politycznej. Kanclerz Niemiec, po ustąpieniu z urzędu zatrudniony przez Gazprom, to był „klejnot w koronie” osiągnięć Kremla, ale liczba skorumpowanych przez Moskwę polityków europejskich i to najwyższego szczebla jest znacznie większa. Spośród byłych kanclerzy Austrii, aż dwóch pracuje obecnie dla Rosjan. Wolfgang Schüssel (w latach 1995–2000 minister spraw zagranicznych Austrii, a w latach 2000–2007 jej kanclerz) został w 2019 r. członkiem rady dyrektorów Łukoilu – największej rosyjskiej prywatnej kompanii naftowej⁴⁸. Christian Kern, jego następcą na urządzie kanclerskim w latach 2016–2017, a wcześniej – prezes austriackich kolei państwowych OeBB, wszedł w skład rady dyrektorów Rosyjskich Kolei Żelaznych (RZD)⁴⁹. Dobrze opłacanymi lobbystami Gazpromu są np. były premier Szwecji Göran Persson i były premier Finlandii Paavo Lipponen. Znane były bliskie relacje Putina z Silvio Berlusconim, a brat byłego szefa sztabu Armii Francuskiej Philippe de Villiers otwierał biznesy na okupowanym Krymie⁵⁰. Wielce tajemniczy był także układ między Rosją a premierem Danii Larsem Løkke Rasmussenem, który doprowadził w latach 2009–2011 do serii wizyt międzypaństwowych na najwyższym szczeblu po 46 latach przerwy⁵¹.

47 P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji...*, s. 329–383.

48 A. Kublik, *Były kanclerz Austrii w rosyjskiej kompanii naftowej*, „Gazeta Wyborcza” [online], 7 III 2019 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wyborcza.pl/7,155287,24524011,byly-kanclerz-austrii-w-rosyjskiej-kompanii-naftowej.html>>.

49 *Austriacki polityk w radzie Rosyjskich Kolei. Synekura byłego kanclerza*, „TVPInfo” [online], 17 VII 2019 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.tvp.info/43527365/rosja-byly-kanclerz-austrii-christian-kern-dyrektorem-rzd>>.

50 *Krym, Kreml, kredyt. Jak francuska prawica pokochała Putina*, Magazyn TVN24 [online], 30 I 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://tvn24.pl/magazyn-tvn24/krym-kreml-kredyt-jak-francuska-prawica-pokochala-putina,17349>>.

51 *Høvsgaard: Szantaże i przekupstwo czyli historia Nord Stream* (Rozmowa- B. Sawicki), „Biznes Alert” [online], 4 IX 2017 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://biznesalert.pl/nord-stream-korupcja-ksiazka/>>.

O stanie mentalnym elit zachodnioeuropejskich świadczyć zaś może obecność Putina na weselu szefowej austriackiego MSZ Karin Kneissl (18 VIII 2018)⁵². Przykłady można by mnożyć.

Prezydentura Dymitrija Miedwiediewa, okrzykniętego „pragmatycznym liberałem”, to okres niemieckiej koncepcji unijno-rosyjskiego „partnerstwa dla modernizacji”. UE wyobraziła sobie ową modernizację po swojemu – jako demokratyzację i awans cywilizacyjny, a Rosja po swojemu – jako pomoc w modernizacji armii⁵³, co trudno uznać za zaskakujące. W efekcie Rosja pomagała Niemcom rozwijać system satelitarny, a niemiecki Rheinmetall w latach 2011–2014 budował Centrum Szkolenia Wojsk Lądowych w Mulino pod Niżnym Nowogrodem, zdolne do szkolenia 30 tys. żołnierzy rocznie⁵⁴. Francuska stocznia STX w Saint-Nazaire z kolei tego samego dnia co Rheinmetall – tzn. 17 czerwca 2011 r. podpisała z Rosją kontrakt na dostawę dwóch okrętów śmigłowcowo-desantowych typu Mistral⁵⁵ za 1,2 mld euro. Agresja na Gruzję z 2008 r. i publiczne oświadczenie dowódcy rosyjskiej marynarki wojennej admirała Władimira Wysockiego z 2011 r., że gdyby miał tego typu okręty w 2008 r., Flota Czarnomorska w wojnie z Gruzją wypełniłaby swoją misję w 40 minut,

52 *Putin na przyjęciu weselnym szefowej MSZ Austrii. „Prawie w ogóle się nie znają”*, Deutsche Welle [online], 18 VIII 2018 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.dw.com/pl/putin-na-przyj%C4%99ciu-weselnym-szefowej-msz-austrii-prawie-w-og%C3%B3le-si%C4%99-nie-znaj%C4%85/a-45129551>>.

53 F. Thom, *Russia Europe: Reset?*, La revue géopolitique, Diploweb.com [online], 1 III 2010 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.diploweb.com/Russia-Europe-Reset.html>>.

54 A. Wilk, *Francja i Niemcy zacieśniają współpracę wojskową z Rosją*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Analizy OSW [online], 29 VI 2011 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-06-29/francja-i-niemcy-zaciesniaja-wspolprace-wojskowa-z-rosja>>.

55 Okręty śmigłowcowo-desantowe są z natury bronią ofensywną, nieznaną są však desanty obronne. Jednostki klasy Mistral mają blisko 24 tys. ton wyporności i mogą przewozić batalion wojska ze sprzętem (40 czołgów, 450 żołnierzy i 16 ciężkich śmigłowców bojowych). Potencjalnie najcenniejsze dla Rosji nie były jednak same kadłuby okrętów i ich ładowność, ale znajdujące się na ich pokładach nowoczesne systemy elektroniczne – dowodzenia i łączności. Szerzej patrz: Tamże. O tym co kontrakt na ich dostawy mówił o stanie relacji francusko-rosyjskich, a zatem i w znacznej mierze unijno-rosyjskich i to nawet już po rosyjskim najeździe na Gruzję patrz: P. Kowal, *Krajobraz z Mistralami w tle*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2011, s. 23–24.

a nie w 36 godzin⁵⁶, nie przeszkodziły szermierzom „wartości europejskich” w tych interesach. Ich ukoronowaniem jest Nord Stream 2. Opór Szwecji i Finlandii Rosja złamała brutalną presją, podnosząc cła na import rosyjskiego drewna o 220%, przy biernej postawie UE⁵⁷.

Podobną bierność Unia wykazywała w sporze Estonii i Łotwy z Rosją o zagrabione obu państwom fragmenty terytoriów (Petseri, Jaanilinn i Abrene)⁵⁸, choć rzecz dotyczyła fragmentów zewnętrznych granic Strefy Schengen. Nie inaczej było w odniesieniu do nałożonego w 2005 r. na Polskę przez Rosję embarga na eksport polskich produktów rolnych. Dopiero weto ówczesnego, zdominowanego przez PiS rządu RP wobec negocjacji kolejnego PCA UE-Rosja zmusiło Unię do zajęcia się tą sprawą, choć handel zagraniczny UE jest wyłączną kompetencją wspólnotową, a obłożone embargiem rosyjskim produkty rolne w świetle prawa nie były np. „mięsem polskim”, lecz „mięsem europejskim wyprodukowanym w Polsce” i obowiązkiem Komisji Europejskiej było interweniować w tej sprawie. W imię dobrych stosunków z Moskwą Bruksela udawała, że problem nie istnieje, a gdy Warszawa postawiła sprawę na ostrzu noża, Polska została oskarżona o „wzięcie całej UE jako zakładnika w imię swych partykularnych sporów z Rosją”. To Polska jednak wygrała ten spór w 2007 r.⁵⁹.

Nakaz „niedrażnienia Kremla” wytyczał linię polityki UE nawet po agresji Rosji na Ukrainie. To dla jej utrzymania Umowa stowarzyszeniowa

56 *Dlaczego Francja tak długo zwlekała z decyzją w sprawie Mistrali?*, Onet Wiadomości [online], 4 IX 2014 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/dlaczego-francja-tak-dlugo-zwlekala-z-decyzja-w-sprawie-mistrali/onf40>>.

57 Szerzej patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Strategia Federacji Rosyjskiej wobec państw basenu Morza Bałtyckiego*, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2011, (Analizy Natolińskie, 4 [52]).

58 Tamże, s. 38–39.

59 Szerzej patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka polska na forum Unii Europejskiej 2005–2007 a cele polityczne Rzeczypospolitej – próba oceny*, [w:] *Rzeczpospolita na arenie międzynarodowej. Idee i praktyczne dylematy polityki zagranicznej*, red. J. Kloczkowski, T. Żukowski, Ośrodek Myśli Politycznej, Warszawa-Kraków 2010, s.190–193 oraz Idem, *XXX szczyt UE-Rosja. Zderzenie z rzeczywistością*, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2007, (Komentarze Natolińskie, 1[11]): <http://www.natolin.edu.pl/pdf/komentarze/Natolin_Komentarze_1_2007.pdf> [dostęp: 24 II 2021]. Patrz też: *Kolejne restrykcje rosyjskie wobec polskich towarów*, Ośrodek Studiów Wschodnich, „Tydzień na Wschodzie”, 10 X 2007, nr 25, s. 8. O tej metodzie polityki rosyjskiej patrz: I. Wiśniewska, M. Kaczmarek, *Embargo w rosyjskiej polityce handlowej – taktyka bez strategii*, Ośrodek Studiów Wschodnich, (BEST OSW, 23 [183]), 13 VII 2011, s. 2–5.

UE-Ukraina została podzielona na dwie części, podpisywane osobno z dużym odstępem czasu⁶⁰. Trzeba jednak przyznać, że rok 2014 był przełomem. Rosja ukazała Unii swą imperialną twarz i przeraziła ją. Minęło już jednak siedem lat. UE jest zmęczona i pragnie normalizacji.

W marcu 2016 r. Wysoka przedstawiciel UE ds. polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz ministrowie spraw zagranicznych państw członkowskich uzgodnili pięć zasad, którymi powinna kierować się Unia Europejska w swej polityce wobec Rosji. Obejmowały one:

1. „Pełne wdrożenie postanowień mińskich w kwestii Ukrainy” (dotąd niewykonane);
2. „Zacieśnienie więzi z sąsiadującymi z Rosją państwami postsowieckimi” (częściowo wykonane w odniesieniu do Ukrainy, Gruzji i Mołdawii, ale z brakiem perspektyw na kontynuowanie tego procesu po uzyskaniu ruchu bezwizowego, stowarzyszenia tych państw z UE i będącą jego częścią pogłębioną i kompleksową strefą wolnego handlu DCFTA⁶¹. W pozostałych obszarach UE odnotowała dotkliwie porażki – konflikt z brutalizującym się wobec protestów społecznych reżimem Łukaszenki na Białorusi⁶² – bez skutecznych instrumentów oddziaływania Brukseli na rozwój sytuacji w tym kraju i zanik politycznej obecności UE na południowym Kaukazie w kontekście wojny ormiańsko-azerskiej o Górski Karabach⁶³);

60 21 marca 2014 r. podpisano część polityczną, a 27 czerwca 2014 r. część gospodarczą. Całość weszła w życie dopiero 1 września 2017 r. *New legal basis and framework for EU-Ukraine relations is established by the EU-Ukraine Association Agreement (AA)*, EU-Ukraine relations [online], Mission of Ukraine to the North Atlantic Treaty Organization, 16 X 2019 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://nato.mfa.gov.ua/en/about-ukraine/european-integration/eu-ukraine-relations>>.

61 O powodach braku perspektyw kontynuacji patrz: П. Журавський вель Граєвський, *Грузія та Україна в Чорноморському партнерстві Тримор'я*, „Аналітичний часопис «Чорноморська безпека»”, 2021, р. 1 (39), s. 57.

62 Szerzej patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *„Orzeł obok znaku Pogoni” Białoruś jako wyzwanie dla polskiej polityki zagranicznej*, Fundacja Republikańska [online], 30 XII 2020 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://fundacjarepublikanska.org/orzel-obok-znaku-pogoni-bialorus-jako-wyzwanie-dla-polskiej-polityki-zagranicznej/>>.

63 W. Lavender, *Nagorno-Karabakh: Where does the EU go from here?*, „Emerging Europe” [online], 13 XI 2020, [dostęp: 25 II 2021]: <<https://emerging-europe.com/voices/nagorno-karabakh-where-does-the-eu-go-from-here/>>. Por.: B. Wesel, *EU fails to act on Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan*, Deutsche Welle [online], 8 X 2020 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.dw.com/en/eu-fails-to-act-on-nagorno-karabakh-conflict-between-armenia-and-azerbaijan/a-55208668>>..

3. „Wzmocnienie odporności UE na zagrożenie tworzone przez Rosję” (trudno wskazać jakiegokolwiek osiągnięcia w tej dziedzinie po 2016 r.);

4. „Selektywne zaangażowanie się we współpracę z Rosją w wybranych sprawach, takich jak zwalczanie terroryzmu” (tu przywódcy UE najwyraźniej zdecydowali się zignorować powszechnie przecież dostępną wiedzę, że rządzący dziś Rosją siłowicy wywodzą się z KGB i GRU, czyli dokładnie tych służb sowieckich, które odpowiedzialne były za wspieranie terroryzmu w Europie Zachodniej w czasach zimnej wojny, a ich następczyni FSB ma na swym koncie rozmaite akty terroryzmu od wysadzania bloków mieszkalnych w miastach rosyjskich dla uzyskania pretekstu do uderzenia na Czeczenię⁶⁴, po zamachy na terytorium UE z użyciem broni chemicznej – przypadek Siergieja Skripala⁶⁵. Ataki na składy amunicji w Czechach i w Bułgarii w 2014 r. nie były jeszcze wówczas przypisywane Rosji, ale późniejsze odkrycie tej kwestii⁶⁶ potwierdziło ówczesny brak roztropności polityków unijnych w doborze postulowanych obszarów współpracy z Moskwą);

5. „Wsparcie dla kontaktów międzyludzkich”⁶⁷ (pojęcie to jest na tyle pojemne, że skala sukcesu lub porażki w jego realizacji, wyjąwszy sytuacje skrajne – zamknięcia granic i pełnej izolacji – jest niemierzalna).

64 Szerzej patrz: A. Litwinienko, J. Felsztyński, *Wysadzić Rosję*, Rebis, Poznań 2007, s. 351.

65 Zamach na Skripala i jego córkę nastąpił w 2018 r., a zatem w 2021 nie mógł wpływać na decyzje UE, ale sprawa otrucia Litwinienki była już dostępnym doświadczeniem. Szerzej patrz: W. Rodkiewicz, *Wstrzemięźliwa reakcja Rosji na brytyjski raport o śmierci Litwinienki*, Ośrodek Studiów Wschodnich (Analizy OSW) [online], 27 I 2016 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.oswwaw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-01-27/wstrzemiezliwa-reakcja-rosji-na-brytyjski-raport-o-smierci>> oraz idem, *Rosyjski atak na Wielką Brytanię: cele i konsekwencje*, Ośrodek Studiów Wschodnich (Analizy OSW) [online], 14 III 2018 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.oswwaw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-03-14/rosyjski-atak-na-wielka-brytanie-cele-i-konsekwencje>>.

66 M. Gniazdowski, M. Wasiuta, M. Seroka, P. Źochowski, *Rosyjskie zamachy w Czechach – kontekst krajowy, implikacje, perspektywy*, Ośrodek Studiów Wschodnich (Analizy OSW) [online], 20 IV 2021 [dostęp: 25 XI 2021]: <<https://www.oswwaw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-04-20/rosyjskie-zamachy-w-czechach-kontekst-krajowy-implikacje-perspektywy>> oraz *Rosjanie zamieszani w wybuchy składów amunicji w Bułgarii?*, „Defence24” [online], 23 IV 2021 [dostęp: 25 XI 2021]: <<https://www.defence24.pl/rosjanie-zamieszani-w-wybuchy-skladow-amunicji-w-bulgarii>>.

67 *The EU's Russia policy: Five guiding principles*, European Parliament, Think Tank [online], 8 II 2018 [dostęp: 25 II 2021], <[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)>.

Od przyjęcia wyżej wymienionych zasad minęło pięć lat. Abstrahując od ich sensowności lub nonsensowności, bilans osiągnięć uzyskanych w wyznaczonych wówczas w ramach owych reguł obszarach działania jest zbliżony do tego uzyskanego w wyniku realizacji *Wspólnej strategii UE wobec Rosji* z 1999 r., czyli mniej niż skromny.

Ku nowemu resetowi – tło wizyty Borrella

Przyjazd szefa unijnej dyplomacji do Moskwy nie był jego osobistą fantazją. Wizyta tego szczebla nie jest dziełem jednego człowieka – dobór tematów, terminu, tezy do rozmów, prezentacja medialna itd. to praca zbiorowa. Świadczy to fatalnie o całej UE, jej dyplomacji i jej gremiach rządzących, ale także o woli politycznej mocarstw unijnych, by aparatu tego użyć do wysłania Rosji sygnału, że postawiła je w sprawie Nawalnego w trudnej sytuacji, więc publicznie muszą dać wyraz swej dezaprobaty wobec przypadków łamania praw człowieka, ale zrobi to w ich imieniu Borrell, a one unikną perturbacji w stosunkach bilateralnych z Moskwą i będą prowadzić z nią *business as usual*⁶⁸, np. Nord Stream 2 (Niemcy), i zapraszać do wspólnych działań na rzecz redukcji skali dominacji amerykańskiej i wspólnego rozwiązywania problemów śródziemnomorskich, np. w Libii⁶⁹ (Francja). Obsadzanie

68 M. Giełzak, *Odwrót spod Moskwy...*, s. 2.

69 Rosja i Francja, podobnie jak Egipt oraz Zjednoczone Emiraty Arabskie popierają w libijskiej wojnie domowej gen. Chalifa Haftara, stojącego na czele samozwańczej Libijskiej Armii Narodowej (ANL). Konkurują tym samym w Libii z wpływami Turcji, wspierającej uznawany przez ONZ i społeczność międzynarodową rząd jedności narodowej (GNA) premiera Fajzala Mustafy as-Saradża. Szerzej patrz: A. M. Dwyer, *Polityka Rosji wobec Libii*, „Biuletyn PISM”, 15 I 2019, nr 6 (1754), s.1–2. Por.: G. Kuczyński, *Wojna domowa w Libii: polityka i cele Rosji*, „Raporty Specjalne Warsaw Institute” [online], 30 IV 2019 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://warsawinstitute.org/pl/wojna-domowa-w-libii-polityka-cele-rosji/>> oraz W. Rodkiewicz, *Rosja wobec Libii: gra na chaosie*, Ośrodek Studiów Wschodnich (Analizy OSW) [online], 10 IV 2019 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-04-10/rosja-wobec-libii-gra-na-chaosie>>; K. Stańko, *Francja: Macron i Putin rozmawiali o sytuacji w Libii i na Ukrainie*, „Dziennik. Gazeta Prawna” [online], 26 VI 2020 [dostęp 25 II 2021]: <<https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1484611,francja-macron-i-putin-rozmawiali-o-sytuacji-w-libii-i-na-ukrainie.html>>. Patrz też: *Francja i Turcja na kursie kolizyjnym. Powód: Libia*, „Defence24” [online], 26 VI 2020, [dostęp: 25 II 2021]: <<https://>

w roli *de facto* „rzeczników prasowych” wiodących mocarstw UE, najwyższych urzędników stojących od czasu wejścia w życie traktatu lizbońskiego na czele instytucji unijnych (Rady Europejskiej, Rady UE ds. Zagranicznych), gdzie zastąpili reprezentantów państw członkowskich (prezydentów, kanclerzy, premierów lub w wypadku tej drugiej – ministrów), sprawujących prezydencję i znacznie mniej zależnych od tych mocarstw, to znów cecha charakterystyczna dzisiejszych mechanizmów unijnych, a nie okoliczność wyjątkowa wizyty Borrella w Moskwie. Szef unijnej dyplomacji nie był wszak głównym decydem w kwestii polityki UE wobec Rosji. Rozstrzygało stanowisko Berlina i Paryża, te zaś chciały, by pojechał. Powody ich stanowiska są złożone, część już przedstawiono wyżej. Dodajmy kolejne.

Wizyta Borrella w Moskwie nastąpiła w momencie zmiany władzy w Stanach Zjednoczonych. Odejście Donalda Trumpa i objęcie urzędu prezydenta USA przez Joe Bidena wzbudziło w Europie Zachodniej wielkie nadzieje na nowy model relacji europejsko-amerykańskich. Nadzieje te wiążą się jednak z oczekiwaniem dostosowania się Waszyngtonu do stanowisk Niemiec i Francji, w tym także odnośnie do polityki wobec Rosji, a nie odwrotnie. Zmiana w Białym Domu odbierana jest jako koniec presji USA na wiodące mocarstwa UE, by przejęły swą część ciężarów transatlantyckiego bezpieczeństwa – w tym także odpowiedzialność za wschodnią flankę NATO. Zarówno wobec Chin, do porozumienia z którymi parła do końca swego funkcjonowania prezydencja niemiecka w UE⁷⁰, jak i w odniesieniu do Rosji, najwyraźniej zamierzano postawić nową administrację prezydencką USA wobec faktów dokonanych, zanim ta okrzepnie i wyraziście określi swe linie polityczne⁷¹. Liczono przy tym, że ewentualny sprzeciw Bidena będzie znacznie łagodniejszy niż byłby Trumpa i najwyraźniej nie pomyślono się w tej kalkulacji. Nie skalkulowano tylko gry Kremla, który nie chciał zagrać w tym unijnym scenariuszu. Kontekst amerykański decy-

www.defence24.pl/francja-i-turcja-na-kursie-kolizyjnym-powod-libia oraz: „*Zimna wojna*” w NATO o Libię, „Defence24” [online], 8 VII 2020 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.defence24.pl/libia-zimna-wojna-wewnatrz-nato>>.

70 H. von der Burchard, *Merkel pushes EU-China investment deal over the finish line despite criticism*, „Politico” [online], 29 XII 2020 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.politico.eu/article/eu-china-investment-deal-angela-merkel-pushes-finish-line-despite-criticism/>>.

71 I. Tharoor, *The awkward timing of Europe’s deal with China* [online], 5 I, 2021, [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.washingtonpost.com/world/2021/01/05/europe-china-deal-biden-awkward/>>. Por.: *Nasz wywiad. UE ma problem, a Borrell to jego element...* .

zji o wizycie Borrella w Moskwie nie powinien jednak być pomijany w jej ocenie. Antyamerykanizm od czasów Charles'a de Gaulle'a silny we Francji od czasów Schrödera zdobywa coraz szerszą popularność w Niemczech. Demonstrowany przez polityków francuskich czy niemieckich daje zyski wyborcze w liczących się ilościowo grupach elektoratu. Po 2016 r. zaś hasło uwolnienia się od dominacji Waszyngtonu, w politycznie poprawnej szańce antytrumpizmu, zdobywało poklask szerokiej publiczności w wielu krajach UE, uważającej USA za główne zagrożenie dla pokoju światowego⁷². To jednak nie o Trumpa chodzi. Już w 2003 r. (po inwazji na Irak) w ocenie europejskiej opinii publicznej Stany Zjednoczone plasowały się wysoko w rankingu burzycieli pokoju – tuż za Izraelem, Iranem i Koreą Północną, ale przed Rosją, uważaną za mniejsze zagrożenie⁷³. Niemcy i Francja, wysyłając Borrella do Moskwy właśnie w tej chwili (tzn. ignorując kontekst sprawy Nawalnego, a korzystając z pauzy strategicznej aktywności Waszyngtonu, wynikającej z tranzytu władzy w USA), z użyciem instrumentarium UE demonstrujących niezależność polityki Unii Europejskiej wobec Rosji od Stanów Zjednoczonych, trafiały w nastroje swych elektoratów. Prezydentura Bidena zmieni retorykę wzajemnych relacji, ale wbrew niej nie usunie istniejących sprzeczności. Rozziew pomiędzy priorytetami Waszyngtonu, Berlina i Paryża zdążył się ujawnić już 19 lutego 2021 r. na konferencji bezpieczeństwa w Monachium⁷⁴.

Kontekst amerykański wizyty Borrella nie jest jednak jedyny. Wysoce prawdopodobny jest kryzys siły nabywczej Południa strefy euro, poważnie zadłużonego⁷⁵ i najsilniej dotkniętego przez pandemię koronawirusa.

72 A. Stockler, *Donald Trump Is 'Greatest Threat to World Peace,' Ahead of Putin and Kim Jong Un, Germans Say in New Poll*, "Newsweek" [online], 26 XII 2019 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.newsweek.com/donald-trump-angela-merkel-germans-putin-kim-1479235>>.

73 *EU Poll Names Israel Greatest Threat to World Peace*, Deutsche Welle [online], 4 XI 2003 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.dw.com/en/eu-poll-names-israel-greatest-threat-to-world-peace/a-1022127>>.

74 M. Baranowski, *Do Biden, Merkel, and Macron Agree on the Future for the West?*, GMF [online], 1 III 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <https://www.gmfus.org/blog/2021/03/01/do-biden-merkel-and-macron-agree-future-west?utm_source=Twitter&utm_medium=Social>.

75 Zadłużenie Belgii według stanu na listopad 2020 r. sięgnęło 117,6% PKB, Francji 118,7%, Hiszpanii 123,0%, Portugalii 137,2%, Włoch 161,8%, a Grecji 205,2%. L. Ventura,

Powagę sytuacji pogłębia fakt, iż jest to trzeci z rzędu kryzys (po zadłużeniowym lat 2008–2012 i imigracyjnym 2015–2016), który najmocniej dotyka tej właśnie części UE. Słabnie ona jako rynek zbytu dla bogatej Północy. 26 września 2021 r. był zaś wyznaczoną już datą wyborów do Bundestagu. Rynek rosyjski jest skorumpowany, pozbawiony bezpieczeństwa prawnego i politycznego, z wysokim ryzykiem sankcji i ataków kryminalnych, klienci zaś są w swej masie biedni i rozproszeni na dużym obszarze, co podnosi koszty transportu, ale na wiecu wyborczym takich analiz nikt nie prowadzi. Rząd RFN, bez którego zgody wizyta Borrella by się nie odbyła, nie tyle więc musiał mieć rosyjski rynek zbytu, ile musiał zademonstrować wyborcom, że dba o to, by ten „wielki rynek rosyjski” otworzył się na Niemcy⁷⁶. Z tego samego powodu Niemcy parły do porozumienia z Chinami. Południe strefy euro, jak wspomniano, gaśnie gospodarczo, a RFN musi gdzieś eksportować lub przynajmniej rząd musi pokazać, że się stara, by tak było.

Osobnym problemem jest porażka UE w zakresie administrowania dostawami szczepionek przeciw koronawirusowi⁷⁷. Możliwość uzyskania rosyjskiej szczepionki jest w tej sytuacji atrakcyjną opcją dla wielu państw członkowskich z Hiszpanią – ojczyzną Borrella włącznie⁷⁸, co może wyjaśniać jej komplementowanie przez szefa unijnej dyplomacji w trakcie wspól-

The World's Most Indebted Governments 2020, „Global Finance” [online], 31 I 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/public-debt-percentage-gdp>>.

76 Ten nurt myślenia żywy jest w Niemczech, a jego ostatnim wielkim potwierdzeniem była publikacja polityków, publicystów i naukowców niemieckich z 2018 r. pod znamienym tytułem: „Dlaczego potrzebujemy pokoju i przyjaźni z Rosją. Odezwa do wszystkich”. Szerzej patrz: E. Cziomer, *Znaczenie handlu dla współpracy polityczno-gospodarczej Niemiec z Rosją w wymiarze historycznym i współczesnym*, „Studia Krakowskie Międzynarodowe” 2019, t. 16, nr 2, s. 177.

77 *EU chief admits COVID vaccine blunders*, Deutsche Welle [online], 5 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.dw.com/en/eu-chief-admits-covid-vaccine-blunders/a-56462522>>. Por.: *Covid: What's the problem with the EU vaccine rollout?*, BBC News [online], 28 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.bbc.com/news/explainers-52380823>>. Patrz też: J. Deutsch, S. Wheaton, *How Europe fell behind on vaccines*, „Politico” [online], 27 I 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.politico.eu/article/europe-coronavirus-vaccine-struggle-pfizer-biontech-astrazeneca/>>.

78 *Darias abre la puerta a la vacuna rusa Sputnik V*, « El Mundo» [online], 3 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.elmundo.es/ciencia-y-salud/salud/2021/02/03/601a7d6921efa0410c8b4648.html>>.

nej konferencji z Ławrowem⁷⁹, ale może także być jednym z ewentualnych źródeł decyzji o jak najszybszym złożeniu przez niego wizyty w Moskwie, bez względu na kontekst sprawy Nawalnego. Rosja to oczywiście wykorzystuje, przekształcając szczepionkę Sputnik V w narzędzie swej polityki⁸⁰.

Interes Kremla jest odwrotny w stosunku do interesu UE. Rosjanom podoba się, gdy ich rząd demonstruje mocarstwową pozycję Rosji wobec Zachodu. Twarda postawa Ławrowa i okazywana przez niego potęga Rosji na tle bezradności UE, reprezentowanej przez karczonego publicznie Borrella, to wymarzone przez Kreml przedstawienie polityczne na użytek wewnętrzny. W Moskwie wiedzą, że UE chce porozumienia, więc jak powiedział jeden z rosyjskich parlamentarzystów w 2014 r., odpowiadając na przewidywaną reakcję Unii na zajęcie Krymu – „Poszumiat, poszumiat i pieriestanut”.

Wnioski

Jak wspomniano, Polska, państwa bałtyckie i Rumunia przestrzegały, że podróż szefa unijnej dyplomacji do Moskwy, szczególnie w kontekście sprawy Nawalnego, to zły pomysł. Bieg wypadków pokazał, że miały rację.

Dla Polski w tym generalnie bardzo złym ciągu wydarzeń jest jednak i pewien jasny punkt. Dotąd Rosja w kontaktach z UE udawała, że Polski (Europy Środkowej) nie ma. Obowiązywała formuła: Rozmawiają „wielcy”, a „mali” mają wykonywać ich ustalenia. Teraz obok dyplomaty szwedzkiego i niemieckiego wydalono także dyplomatę polskiego. To dobre towarzysstwo w rankingu wagi aktorów unijnej polityki wschodniej, tym bardziej że

79 M. Giełzak, *Odwrót spod Moskwy...*, s. 2.

80 X. Colás, *Rusia expande su poder blando con su vacuna Sputnik v*, „El Mundo” [online], 4 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.elmundo.es/internacional/2021/02/04/601c3818fc6c83a8798b46cd.html>>. Por.: *Hiszpański dziennik: rosyjska szczepionka narzędziem w polityce zagranicznej Kremla*, „onet.wiadomości” [online], 5 II 2021 [dostęp 2 III 2021]: <<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/el-mundo-rosyjska-szczepionka-narzedziem-w-polityce-zagranicznej-kremla/qkg2zwc>> oraz: J. Rogoża, I. Wiśniewska, *Sputnik v: badania, produkcja, szczepienia i eksport*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 10 II 2021, s. 2–3 i 8 (Komentarze OSW, 377) i F. Tyszka, *Węgry: nadzieje na szczepionki z Chin i Rosji*, Ośrodek Studiów Wschodnich (Analizy OSW) [online], 2 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-02-26/wegry-nadzieje-na-szczepionki-z-chin-i-rosji>>.

to polska diagnoza natury Rosji i przewidywanych skutków wizyty, przed którą przestrzegala Warszawa, potwierdziła się. Jest to jednak raczej chwilowy zysk prestiżowy, a nie oznaka trwałej zmiany czy to polityki rosyjskiej wobec Polski (Europy Środkowej), czy to postępowania unijnych mocarstw zarówno w zakresie ich podejścia do Kremla, jak i poszanowania interesów innych państw członkowskich UE i ich wpływu na stosunki Brukseli, Berlina i Paryża z Moskwą.

Polityka UE wobec Rosji od początku była oparta i wciąż jest na myśleniu życzeniowym i na zadziwiającej zdolności do „zapominania”, czyli do ignorowania zbieranych doświadczeń. Nie wynika to oczywiście z niedowładem intelektualnym zachodnioeuropejskich analityków i decydentów, choć i to się zdarza, ale z kalkulacji własnych interesów politycznych, tak w zakresie bezpieczeństwa, jak i w wymiarze wewnętrznym – wyborczym. Od 1991 r. „stary Zachód” nie jest zagrożony sowiecką/rosyjską inwazją. Scenariusz pojawienia się rosyjskich czołgów nad Renem czy nad Sekwaną, za Alpami czy za Pirenejami jest scenariuszem absolutnie niewyobrażalnym. Ów brak realnego zagrożenia spowodował erozję więzi transatlantyckiej i solidarności z Europą Środkową, która od Finlandii i Szwecji po Rumunię obawia się Rosji. Solidarność ta jest zaś jeszcze mniejsza w odniesieniu do państw spoza UE, jak Ukraina czy Gruzja. Percepcja zagrożenia rosyjskiego na wschodniej flance UE i NATO jest zatem diametralnie różna niż ta, która dominuje na flankach zachodniej i południowej. Opinię Rosji popsuła (ale mniej niż można było oczekiwać) rosyjska inwazja na Ukrainę, zmniejszając tę różnicę, ale nie niwelując jej⁸¹. Budowa tarczy chroniącej przed zagrożeniem rosyjskim nie jest więc tym, czego oczekivaliby wyborcy w państwach południowej i zachodniej części UE, a zatem i rządzący nimi politycy nie umieszczają tego zadania wśród swych priorytetów. Przeciwnie, jest ono istotne jedynie dla państw wschodniej flanki UE od Skandynawii po Bałkany. W tym pasie państw nie ma jednak żadnego o statusie mocarstwa, które byłoby w stanie przeforsować swoje priorytety w Unii i to wbrew priorytetom Niemiec i Francji. Dlatego pojawiające się w wydawałoby się poważnych kręgach recepty na uzdrowienie polityki unijnej, zalecające Niemcom zrezygnowanie dla wspólnego europejskiego dobra

81 S. Pezard, A. Radin, T. S. Szayna, F. S. Larrabee, *European relations with Russia. Threat perceptions, responses, and strategies in the wake of the Ukrainian Crisis*, Rand Corporation, Santa Monica 2017, s. 6–29.

z projektu Nord Stream 2, a państwom wschodniej flanki UE porzucenie ich orientacji na Waszyngton jako najważniejszy czynnik odstraszenia Rosji i zwrócenie się ku Komisji Europejskiej oraz włączenie w budowę „europejskiej autonomii strategicznej”⁸², są niedorzeczne. Są bowiem mieszaniną myślenia życzeniowego, kierowanego ku Berlinowi, który nie zrezygnuje ze wspólnego projektu gazowego z Rosjanami (w ostatnich latach projekt ten przetrwał już aneksję Krymu, wojnę w Donbasie i liczne zabójstwa dokonywane na zlecenie Kremla, przetrwa więc i kompromitację Borrella⁸³) i zupełnego oderwania od realiów materialnych – co do uniijnych zdolności wojskowych i realiów psychologicznych, a co do skutków wizyty Borrella w Moskwie w zakresie jej wpływu na reorientację państw Europy Środkowej. Wizyta ta z pewnością nie przwróciła bowiem obywatelom i politykom państw tego regionu wiary w to, że na fundamencie solidarności europejskiej można budować system skutecznego odstraszenia Rosji i zastąpić nim konstrukcję, której filarem jest prestiż i potęga wojskowa Stanów Zjednoczonych.

Skutecznej polityki zagranicznej UE, zdolnej do oddziaływania na wielkie mocarstwa, nie da się zbudować. Brak do tego podstaw mentalnych i materialnych, w tym wojskowych. Unia Europejska nie wyda na zbrojenia takich sum, by zbudować potęgę porównywalną do amerykańskiej, gdyż nie zgodzą się na to obywatele – wyborcy w jej państwach członkowskich. Gdyby jej ktoś podarował niezbędne fundusze, ci sami obywatele nie zaakceptują krwawych strat w szeregach własnych armii w służbie UE w skali, w jakiej czynią to Amerykanie. 27 państw członkowskich, mając odmienne priorytety w swych politykach zagranicznych, nie jest zaś w stanie uzgodnić wspólnego stanowiska nie tylko wobec Rosji, ale także USA i Chin. Próba znalezienia rozwiązania w głosowaniu większościowym doprowadziłaby zaś do rozpadu, jeśli nie UE w ogóle, to przynajmniej ostatnich pozorów jej wspólnej polityki zagranicznej. Cóż innego mogłoby bowiem być skutkiem

82 P. Havlicek, *Russia and the costs of EU Foreign Policy Division*, GMF [online], 17 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: < <https://www.gmfus.org/blog/2021/02/17/russia-and-costs-eu-foreign-policy-division> >.

83 M. Karnitschnig, *EU foreign policy RIP... oraz tenże, Why Germany can't say no to Nord Stream*, „Politico” [online], 10 IX 2020 [dostęp: 2 III 2021]: < <https://www.politico.eu/article/why-germany-cant-say-no-to-nord-stream/> >.

przegłosowania przez Niemcy i Francję „nowego otwarcia w relacjach UE z Rosją” i „autonomii strategicznej wobec USA”⁸⁴?

W świetle przeprowadzonych rozważań wyraziście rysuje się periodyzacja dziejów relacji UE-Rosja. Przez większą część ostatniego trzydziestolecia cechowało je poszukiwanie przez Unię pól współpracy z Rosją i lekceważenie Unii przez Rosję (z wyjątkiem krótkiego okresu lat 1998–2001, gdy unijne ambicje wojskowe symbolizowane przez Europejską Politykę Bezpieczeństwa i Obrony (EPBiO) rozbudziły nadzieję Moskwy na pogłębienie podziałów transatlantyckich)⁸⁵ Unijna dążenie do porozumienia z Rosją było cechą stałą stosunków wzajemnych Brukseli i Moskwy w latach 1991–2014 z okresami względnego chłodu czy to wywołanego – jak w latach 1994–1998 – wybuchem I wojny czeczeńskiej, skutkującym trzy i pół letnią zwłoką między podpisaniem PCA UE-Rosja (24 VI 1994) a jego wejściem w życie (1 XII 1997)⁸⁶, czy też latami 2001–2003 związanymi ze sporami wokół poszerzenia UE na wschód. Agresja Rosji na Gruzję w 2008 r. nie wywołała już podobnego regresu relacji między Moskwą a wiodącymi mocarstwami UE (Brukseli – w rozumieniu instytucji unijnych – Kreml zaś nigdy nie traktował z wielką atencją). Ów szybki „powrót do normalności” po wojnie rosyjsko-gruzińskiej, symbolizowany przez wspomniane już kontrakty na Mistrale i Centrum Szkolenia Wojsk Lądowych w Mulino, był jednym z elementów ośmielających Rosję w chwili podejmowania decyzji o użyciu siły przeciw Ukrainie w 2014 r. Wówczas to ewentualną reakcję Unii na tę kolejną agresję oceniano w Moskwie jako najprawdopodobniej miękka i czasowo ograniczoną. Ocena ta nie w pełni została potwierdzona przez dalszy bieg wydarzeń. Sankcje unijne nałożone na Rosję nie są wprawdzie tak dotkliwe, jak mogłyby być, ale są utrzymywane już siódmy rok. Po 2014 r. zerwaniu uległ natomiast dialog strukturalny prowadzony na linii UE-Rosja od 1998 r. Unia szybciej jednak niż Rosja zaczęła być zmęczona ochłodzeniem relacji wzajemnych i już w 2016 r. publicznie wysunęła propozycję „Selektywnego zaangażowania się we współpracę z Rosją”. Linia powrotu do polityki ocieplania relacji z Kreml, coraz wyraźniej postulowana przez

84 Por. wnioski, idem, *EU foreign policy RIP...* .

85 Szerzej patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji...*, s. 75–81.

86 Tamże, s. 90–98.

Francję od początku 2020 r.⁸⁷ i nieugięcie praktykowana (Nord Stream 2) przez Niemcy, zaczęła ponownie zwyciężać w polityce dwóch wiodących mocarstw unijnych i ostatecznie w początkach 2021 r. doprowadziła do przyjazdu szefa unijnej dyplomacji do stolicy Federacji Rosyjskiej.

W całym omawianym okresie po 1991 r. Rosja zmuszona była prowadzić z Unią Europejską negocjacje dotyczące kwestii „niskiej polityki” – zwykle objętych *acquis communautaire* (wyżej wspomniane problemy tranzytu do i z obwodu kaliningradzkiego, kwestie poziomu emisji hałasu przez rosyjskie samoloty operujące na lotniskach w UE, procedury antydumpingowe itp.). Z reguły odmawiała jednak rozmów z przedstawicielami struktur instytucjonalnych UE na temat „polityki wysokiej”. Zagadnienia natury strategicznej rezerwowała dla „koncertu mocarstw” – rozmów z Niemcami, Francją, wcześniej także Wielką Brytanią i niekiedy z Włochami. Unormowanie relacji z UE po rosyjskiej agresji na Gruzję odbywało się wprawdzie na bazie negocjacji z prezydentką unijną, ale prezydentkę sprawowała wówczas Francja. Gdyby była to np. Słowenia, zapewne zostałaaby zlekceważona. Szczyty UE-Rosja z lat 1998–2014 nie przeczą tej tezie, gdyż w ich ramach prezydenci Rosji mogli rozmawiać bezpośrednio z przywódcami mocarstw unijnych.

Agresja na Ukrainę skutkowałą powołaniem formatu normandzkiego z Niemcami i Francją „reprezentującymi UE”, a nie dialogiem z Europejską Służbą Działań Zewnętrznych (ESDZ). Sposób potraktowania szefa unijnej dyplomacji przez Ławrowa w trakcie omawianej wizyty potwierdza ten model relacji preferowanych przez Rosję. Moskwa daje pierwszeństwo rozmowom w gronie mocarstw z odrzuceniem teatru politycznego za jaki Kreml uznaje dyplomację unijną. Podjęta przez Niemcy i Francję próba zaproszenia Putina na szczyt UE w czerwcu 2021 r., zablokowana przez Polskę, państwa bałtyckie, skandynawskie, Rumunię i Holandię⁸⁸, potwier-

87 *Macron defends closer dialogue with Russia, sees no alternative*, Reuters [online], 1 II 2020 [dostęp: 3 XII 2021]: <<https://www.reuters.com/article/us-germany-security-macron-russia-idUSKBN2O9OCT>>. Por.: A. S. Chassany, *Macron's rapprochement with Putin is not worth it*, „Financial Times” [online], 30 IX 2020 [dostęp: 3 XII 2021]: <<https://www.ifri.org/en/espace-media/lifri-medias/macrons-rapprochement-putin-not-worth-it>>.

88 S. Siebold, R. Emmott, G. Baczynska, *France and Germany drop Russia summit plan after EU's east objects*, Reuters [online], 25 VI 2021 [dostęp: 3 XII 2021]: <<https://www.reuters.com/world/europe/france-germany-drop-plans-russia-summit-after-eu-outcry-2021-06-25/>>.

dza wolę Berlina i Paryża kontynuowania poszukiwań kanałów kontaktu z Rosją bez względu na doznawane przez UE upokorzenia. Formuła szczytu, na którym reprezentowane są mocarstwa i to na najwyższym szczeblu, byłaby zapewne w czerwcu 2021 r. dla Rosji akceptowalna. Zablokowanie tej drogi przez sprzeciw wyżej wymienionych państw skutkowało powrotem Niemiec i Francji do prób kontaktów preferowanych przez Rosję, a zatem bilateralnych z pominięciem dyplomacji unijnej i ponad głowami innych państw członkowskich, nawet jeśli materia rozmów ich bezpośrednio dotyczy – jak kryzys imigracyjny na granicach Białorusi z Polską, Litwą i Łotwą⁸⁹. To jednak Rosja jest stroną narzucającą format i agendę relacji z Unią. Jesienią tego roku sytuacja jest zaś już inna niż w czerwcu. Trwa głęboki kryzys na granicach unijno-białoruskich, a wokół granic Ukrainy odbywa się druga po wiosennej koncentracja rosyjskich wojsk. Odrzucenie przez Moskwę prób Berlina i Paryża podjęcia rozmów z Kremlm, w kontekście obu tych faktów⁹⁰ wskazuje, że tym razem formatem pożądanym przez Rosję są rozmowy supermocarstw jądrowych – Rosji i USA, decydujących o układzie sił wojskowych w Europie⁹¹. Unia Europejska niewiele ma do powiedzenia na ten temat, jest więc przez Kreml lekceważona.

Wizyta Borrella w Moskwie nie stworzyła nowej jakości w relacjach UE-Rosja. Nie będzie też impulsem do zmiany ich natury. Być może przejdzie do historii jako moment przełomowy. Przełom ten polega jednak na ukazaniu szerokiej opinii publicznej skrytej dotąd przed nią rzeczywistości. Jej istotą jest forsowanie w UE, także w relacjach z Rosją, interesów Niemiec i Francji z lekceważeniem nawet najbardziej fundamentalnych interesów innych państw członkowskich, w tym ich interesów bezpieczeństwa narodowego. Unijną praktykę odwoływania się do moralnego wymiaru

89 N. J. Kurmayer, *Merkel ups pressure on Lukashenko in call with Putin*, EURACTIV.de, 11 XI 2021 [dostęp: 3 XII 2021]: <https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/merkel-ups-pressure-on-lukashenko-in-call-with-putin/> oraz *Macron, Putin agree on need to de-escalate migration crisis in Belarus -Elysee*, Reuters [online], 1 XI 2021 [dostęp: 3 XII 2021]: <<https://www.reuters.com/world/europe/macron-putin-agree-need-de-escalate-migration-crisis-belarus-elysee-2021-11-15/>>.

90 *France says Russia refused to hold ministerial meeting on Ukraine*, Reuters [online], 9 XI 2021 [dostęp: 3 XII 2021]: <<https://www.reuters.com/world/europe/france-says-russia-refused-hold-normandy-format-meeting-ukraine-2021-11-09/>>.

91 D. M. Herszenhorn, *Views collide as Blinken, Lavrov discuss Ukraine*, "Politico" [online], 2 XII 2021: <<https://www.politico.eu/article/antony-blinken-sergey-lavrov-ukraine/>>.

głoszonych „wartości europejskich”, kontekst sprawy Nawalnego, towarzyszącej owej wizycie, umieścił w dziale „Hipokryzja”. Kontekst amerykański – szczególnie zważywszy na analogię w relacjach unijno-chińskich – wskazał, że chłód w relacjach rdzenia UE ze Stanami Zjednoczonymi nie- koniecznie musi ustąpić miejsca ociepleniu po odejściu Donalda Trumpa i że to nie Waszyngton będzie za to odpowiadał. Reakcja Unii na upokorzenie szefa jej dyplomacji – symboliczne „sankcyjki” – potwierdza zaś wieloletni schemat polityki unijnej wobec Rosji⁹², zdominowany przez wolę osiągnięcia z nią porozumienia pod warunkiem zachowania pozorów dbania o wartości. Model tej polityki nie ulegnie zmianie i przyniesie kolejne klęski, kolejnych „resetów”⁹³. Wszak od czasów wojen jugosłowiańskich lat 90. wiadomo, że dla Unii Europejskiej alternatywą dla negocjacji są dalsze negocjacje⁹⁴, to zaś nie rokuje powodzenia unijnej dyplomacji. Nie ulegnie zmianie także rosyjskie podejście do UE, co najwyżej będzie brutalniej demonstrowane. Rosja zawsze swe relacje z Europą opierała na dwustronnych stosunkach z wybranymi mocarstwami, oczekując, że one wyegzekwują od pozostałych państw członkowskich UE to, co zostanie ustalone w gronie „wielkich graczy”. Niemcy i Francja przyjęły zaproszenie do tej gry, a Rosja pokazała im przy okazji wizyty Borrella, że będzie się ona odbywała na warunkach Kremla – opierając się na relacjach bezpośrednich – tzn. bez udziału funkcjonariuszy unijnych, choćby najwyższej rangi, niezdolnych do podejmowania realnych strategicznych decyzji, ale obarczanych przez te mocarstwa misją rytualnej krytyki poczynań rosyjskich „w imię wartości europejskich”. Ławrow wskazał na to wyraźnie już w trakcie wspólnej konferencji prasowej z Borrellem i potwierdził ów zamiar Rosji 15 lutego 2021 r. w trakcie spot-

92 Jak bardzo jest to niezmienna polityka, niech świadczy fakt, że tekst napisany na jej temat w 2010 r., po niewielkich przeróbkach dat, śmiało mógłby się ukazać jako komentarz do wizyty Borrella w Moskwie – jako przykład patrz: F. Thom, *Russia Europe: Reset?...*

93 O mechanizmie wciąż powtarzanych prób resetu patrz: N. Popescu, *Why attempts to reset relations with Russia fail*, European Council on Foreign Relations, [online], 3 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://ecfr.eu/article/why-attempts-to-reset-relations-with-russia-always-fail/>>.

94 Szerzej o polityce UE wobec konfliktów jugosłowiańskich patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Upokorzona Europa. Unia Europejska wobec konfliktów bałkańskich w latach 1991–1999*, [w:] *Świat po Kosowie*, red. A. Magdziak-Miszewska, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2000, s. 64–87.

kania z ministrem spraw zagranicznych Finlandii Pekką Haavisto⁹⁵. Unia Europejska nie ma ani woli politycznej, ani też realnych instrumentów do zakwestionowania tej linii polityki rosyjskiej. Będzie więc ona obowiązującym modelem relacji na linii Bruksela-Moskwa, które zapewne zanikną, ustępując już w otwarty sposób miejsca relacjom Berlin-Moskwa i Paryż-Moskwa, być może z zapraszaniem od czasu do czasu jakiegoś innego państwa, tytułem okazania mu „szczególnej łaski”, przy okazji drugorzędnych uroczystości, jak to bywało już w przeszłości, gdy premier Hiszpanii José Luis Rodríguez Zapatero, po porzuceniu Amerykanów i wycofaniu wojsk hiszpańskich z Iraku, został „w nagrodę” zaproszony u boku kanclerza RFN Gerharda Schrödera i prezydenta Francji Jacques'a Chiraca na spotkanie do Królewca na obchody 750-lecia założenia miasta, co pozwoliło Rosji tym wyraziściej okazać wzgardę Polsce i Litwie⁹⁶ – bezpośrednim sąsiadom eksklawy, świeżo wówczas zaangażowanym w popieranie pomarańczowej rewolucji na Ukrainie⁹⁷. Kwestie wojskowe pozostaną przy tym domeną relacji amerykańsko-rosyjskich z zupełną marginalizacją wpływu nań UE i jej mocarstw – zorientowanej ku południu Francji i słabych militarnie oraz pacyfistycznie nastrojonych Niemiec.

Bibliografia

Analitik OSW: Francja w interesie Rosji dąży do wypchnięcia USA z Europy, Polskie Radio Jedyńka, Więcej świata [online], 21 XI 2019 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.polskieradio.pl/7/1696/Artykul/2407947,Analitik-OSW-Francja-w-interesie-Rosji-dazy-do-wypchniecia-USA-z-Europy>>.

Austriacki polityk w radzie Rosyjskich Kolei. Synekura byłego kanclerza, „TVPInfo” [online], 17 VII 2019 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.tvp.info/43527365/rosja-byly-kanclerz-austrii-christian-kern-dyrektorem-rzd>>.

95 *Siergiej Ławrow: będziemy rozwijać stosunki z poszczególnymi państwami Unii Europejskiej*, PAP [online], 15 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.pap.pl/aktualnosci/news/02C81537373702Csiergiej-lawrow-bedziemy-rozwijac-stosunki-z-poszczegolnymi-panstwami-unii>>.

96 Zapatero nie skorzystał wówczas z owego zaproszenia. J. Malczyk, *W Kaliningradzie „tylko przyjaciele”*, Wiadomości WP.pl, 3 VII 2005: <<https://wiadomosci.wp.pl/w-kaliningradzie-tylko-przyjaciele-6036372376466049a>> [dostęp: 6 VIII 2005].

97 Szerzej o polskim wsparciu dla Pomarańczowej Rewolucji patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Polska polityka wschodnia 1989–2015. Wymiar narodowy i unijny*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2016, s. 79–80.

- Baluk W., Szafraniec R., *Polityka wobec Zachodu (wybrane aspekty)*, [w:] *Europa Wschodnia. Dekada transformacji. Rosja*, red. B. J. Albin i W. Baluk, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2003.
- Baranovsky V., *Russia's attitudes towards the EU: political aspects*, Ulkopoliittinen instituutti – Institut für Europäische Politik, Helsinki – Berlin 2002, s. 9–12.
- Baranowski M., *Do Biden, Merkel, and Macron agree on the future for the West?*, GMF [online], 1 III 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <https://www.gmfus.org/blog/2021/03/01/do-biden-merkel-and-macron-agree-future-west?utm_source=Twitter&utm_medium=Social>.
- Barigazzi J., *EU set to sanction four Russian officials over Navalny case*, "Politico" [online], 26 II 2021 [dostęp: 26 II 2021]: <<https://www.politico.eu/article/eu-set-to-sanction-four-russian-officials-over-navalny-case/>>.
- Barigazzi J., Herszenhorn D. M., *EU foreign ministers push new Russia sanctions*, "Politico" [online], 22 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.politico.eu/article/eu-foreign-ministers-push-new-russia-sanctions/>>.
- Bielecki J., Popowski S., *Wizy mimo obietnic Chiraca*, „Rzeczpospolita”, 23 VII 2002, nr 170 (6247), s. A5.
- Bielecki J., *Unia nie chce Ukrainy*, „Rzeczpospolita”, 5 VII 2000, nr 155(5625), s. A1 i A5.
- Bielecki T., *UE-Rosja. Będą nowe sankcje za Nawalnego*, Deutsche Welle [online], 22 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.dw.com/pl/ue-rosja-b%C4%99d%C4%85-nowe-sankcje-za-nawalnego/a-56654166>>.
- Bodio M., *Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską (stan i perspektywy rozwoju)*, Elipsa, Warszawa 2005.
- Bogielski G., *Partnerstwo Unii Europejskiej z Rosją*, [w:] *Kraje Europy Środkowej i Wschodniej wobec procesu integracji europejskiej*, red. A. Albin i J. Kupczak, Arboretum, Wrocław 2001.
- Borrell w Moskwie. *Z Nawalnym się nie spotkał, Ławrowowi przekazał głębokie zaniepokojenie*, TVN24 Świat [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://tvn24.pl/swiat/rosja-josep-borrell-z-wizyta-w-moskwie-rozmowy-o-aleksieju-nawalnym-500959256487184>>.
- Botched Moscow visit is a wake-up call for the EU*, "Financial Times" [online], 11 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.ft.com/content/c7df006e-93ca-451c-a01b-bc07458e6f7d>>.
- Brzozowski A., *Russia receives Borrell with 'provocative choreography'*, „EURACTIV.com” [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/russia-receives-borrell-with-provocative-choreography/>>.
- Buczkowski B., *Kryzys finansowy w Rosji i sposoby jego rozwiązania*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica” 2004, nr 180, s. 29–50.
- Budget : Bruxelles a été trop indulgent avec la France (président de l'Eurogroupe)*, «La tribune.fr» [online], 03 VI 2016 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.latribune.fr/economie/france/budget-bruxelles-a-ete-trop-indulgent-avec-la-france-president-de-l-eurogroupe-576483.html>>.

- Burchard H. von der, *Merkel pushes EU-China investment deal over the finish line despite criticism*, "Politico" [online], 29 XII 2020 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.politico.eu/article/eu-china-investment-deal-angela-merkel-pushes-finish-line-despite-criticism/>>.
- Charalambous A.i Trębski K., *Niezatapialny sejf*, „Wprost”, 25 I 2004, nr 4(1104), s. 47-49.
- Chassany A. S., *Macron's rapprochement with Putin is not worth it*, "Financial Times" [online], 30 IX 2020 [dostęp: 3 XII 2021]: <<https://www.ifri.org/en/espace-media/lifri-medias/macrons-rapprochement-putin-not-worth-it>>.
- Ciechanowicz A., *Unia Europejska. Zachodni politycy i dyplomaci: Borrell powinien podać się do dymisji*, PAP [online], 8 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.pap.pl/aktualnosci/news%02C810314%02Cunia-europejska-zachodni-politycy-i-dyplomaci-borrell-powinien-podac-sie-do>>.
- Colás X., *Rusia expande su poder blando con su vacuna Sputnik v*, „El Mundo” [online], 4 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.elmundo.es/internacional/2021/02/04/601c3818fc6c83a8798b46cd.html>>.
- Common Strategy of the European Union of 4 June 1999 on Russia (1999/414/CFSP)*, „Official Journal of the European Communities”, 24 VI 1999, L 157/1.
- Conclusions of the Maastricht European Council (9 and 10 December 1991): Treaty on European Union – Enlargement – Uruguay Round – Co-operation in the Spheres of Justice and Home Affairs – Food Supply Situation in Moscow and St. Petersburg – European Political Cooperation – Declaration on the Peace Process in the Middle East, on Developments in the Soviet Union and on Racism and Xenophobia*, European Commission, DOC 11 XII 1991: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_91_7> [dostęp: 24 II 2021].
- Covid: What's the problem with the EU vaccine rollout?*, BBC News [online], 28 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.bbc.com/news/explainers-52380823>>.
- Crowcroft O., *Russia does not want constructive dialogue with Europe, says Borrell after Moscow visit*, "Euronews" [online], 8 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.euronews.com/2021/02/07/russia-does-not-want-constructive-dialogue-with-europe-says-borrell-after-moscow-visit>>.
- Cziomer E., *Znaczenie handlu dla współpracy polityczno-gospodarczej Niemiec z Rosją w wymiarze historycznym i współczesnym*, „Studia Krakowskie Międzynarodowe” 2019, t. 16, nr 2.
- D. Z., *Będą wizy*, „Rzeczpospolita”, 22 VII 2002, nr 169(6246), s. A1.
- Darczewska J., Żochowski P., *Rusofobia w strategii Kremla broń masowego rażenia*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2015 (Punkt Widzenia OSW, 56), 28 s.
- Darias abre la puerta a la vacuna rusa Sputnik v*, „El Mundo” [online], 3 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.elmundo.es/ciencia-y-salud/salud/2021/02/03/601a7d6921efa0410c8b4648.html>>.
- Deutsch J., Wheaton S., *How Europe fell behind on vaccines*, "Politico" [online], 27 I 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.politico.eu/article/europe-coronavirus-vaccine-struggle-pfizer-biontech-astrazeneca/>>.

- Dlaczego Francja tak długo zwlekała z decyzją w sprawie Mistrali?*, Onet. Wiadomości [online], 4 IX 2014 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/dlaczego-francja-tak-dlugo-zwlekala-z-decyzja-w-sprawie-mistrali/onf40>>.
- Dyner A. M., *Polityka Rosji wobec Libii*, „Biuletyn PISM”, 15 I 2019, nr 6 (1754).
- EU chief admits COVID vaccine blunders*, Deutsche Welle [online], 5 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.dw.com/en/eu-chief-admits-covid-vaccine-blunders/a-56462522>>.
- EU Poll Names Israel Greatest Threat to World Peace*, Deutsche Welle [online], 4 XI 2003 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.dw.com/en/eu-poll-names-israel-greatest-threat-to-world-peace/a-1022127>>.
- The European Union must face up to the real Russia*, „The Economist” [online], 13 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <https://www.economist.com/europe/2021/02/13/the-european-union-must-face-up-to-the-real-russia?fbclid=IwAR0j4q9VzezrPV3KZMQ4uYhECqNIYATuHgwq76iFJcb_zITm5x8Hmd8Y2ck>.
- The EU's Russia policy: Five guiding principles*, European Parliament Think Tank [online], 8 II 2018 [dostęp: 25 II 2021], <[https://www.europarl.europa.eu/think-tank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/think-tank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)>.
- Fischer E., Menkiszak M., Popławski K., „Cypryjskie zwycięstwo” Niemiec?, Ośrodek Studiów Wschodnich, „Tydzień na Wschodzie”, 27 III 2013, nr 12(255).
- France says Russia refused to hold ministerial meeting on Ukraine*, Reuters [online], 9 XI 2021 [dostęp: 3 XII 2021]: <<https://www.reuters.com/world/europe/france-says-russia-refused-hold-normandy-format-meeting-ukraine-2021-11-09/>>.
- Francja i Turcja na kursie kolizyjnym. Powód: Libia*, „Defence24” [online], 26 VI 2020 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.defence24.pl/francja-i-turcja-na-kursie-kolizyjnym-powod-libia>>.
- Giełzak M., *Odwrot spod Moskwy. Refleksje po rozmowach Borrell – Ławrow*, „Projekt Konsens”, 9 II 2021, s. 2.
- Glucksmann A., *Uwiedzeni Rosją*, „Rzeczpospolita”, 17–18 I 2004.
- Gniazdowski M., Wasiuta M., Seroka M., Żochowski P., *Rosyjskie zamachy w Czechach – kontekst krajowy, implikacje, perspektywy*, Ośrodek Studiów Wschodnich (Analizy OSW) [online], 20 IV 2021 [dostęp: 25 XI 2021]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-04-20/rosyjskie-zamachy-w-czechach-kontekst-krajowy-implikacje-perspektywy>>.
- Gonzalez C., Gray A., Dallison P., *Politico EU Confidential: Message to Moscow – Frontier fracas – Euro English*, „Politico” [online], 27 II 2021 [dostęp: 28 II 2021]: <<https://www.politico.eu/newsletter/eu-confidential/politico-eu-confidential-message-to-moscow-frontier-fracas-euro-english/>>.
- Gotev G., *Borrell justifies his 'controversial' visit to Moscow*, EURACTIV.com, 2 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/borrell-justifies-his-controversial-visit-to-moscow/>>.
- Gowan D., *How the EU can help Russia*, CER, London 2000.
- Havlicek P., *Russia and the Costs of EU Foreign Policy Division*, GMF [online], 17 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.gmfus.org/blog/2021/02/17/russia-and-costs-eu-foreign-policy-division>>.

- Herszenhorn D. M., Barigazzi J., *Borrell stands by as Lavrov calls EU 'unreliable partner'*, "Politico" [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.politico.eu/article/borrell-stands-by-as-lavrov-calls-eu-unreliable-partner/>>.
- Herszenhorn D. M., Barigazzi J., *EU leaders, eyeing autonomy, get noisy on defense*, „Politico” [online], 26 II 2021 [dostęp: 27 II 2021]: <<https://www.politico.eu/article/eu-leaders-eyeing-autonomy-get-noisy-on-defense/>>.
- Herszenhorn D. M., *Views collide as Blinken, Lavrov discuss Ukraine*, "Politico" [online], 2 XII 2021: <<https://www.politico.eu/article/antony-blinken-sergey-lavrov-ukraine/>>.
- Hiszpański dziennik: rosyjska szczepionka narzędziem w polityce zagranicznej Kremla*, „onet.wiadomości” [online], 5 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/el-mundo-rosyjska-szczepionka-narzedziem-w-polityce-zagranicznej-kremla/qlkg2zwc>>.
- Høvsgaard: Szantaże i przekupstwo czyli historia Nord Stream* (Rozmowa- B. Sawicki), „Biznes Alert” [online], 4 IX 2017 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://biznesalert.pl/nord-stream-korupcja-ksiazka/>>.
- Karnitschnig M., *EU foreign policy RIP*, "Politico" [online], 13 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.politico.eu/article/eu-foreign-policy-rip/>>.
- Karnitschnig M., *Why Germany can't say no to Nord Stream*, "Politico" [online], 10 IX 2020 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.politico.eu/article/why-germany-cant-say-no-to-nord-stream/>>.
- Kolejne restrykcje rosyjskie wobec polskich towarów*, Ośrodek Studiów Wschodnich, „Tydzień na Wschodzie”, 10 X 2007, nr 25, s. 8.
- Kontsepsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, „Zhurnal «Diplomaticheskii Vestnik» yanvar' 1993, Спец. Выпуск; tłumaczenie polskie: *Rosyjska polityka zagraniczna: Priorytety MSZ. Założenia polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, „Eurazja” 1994, nr 5–6: Rosja – świat. Polityka zagraniczna FR w dokumentach MSZ, służby wywiadu oraz instytucji pozarządowych, s. 3–29.
- Koutsokosta E., Liboreiro J., Sandford A., *Navalny: Borrell says EU-Russia relations at 'lowest level' but 'no more sanctions' for now*, "Euronews" [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.euronews.com/2021/02/04/josep-borrell-eu-s-foreign-affairs-chief-visits-russia-amid-navalny-jailing-fallout>>.
- Kowal P., *Krajobraz z Mistralami w tle*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2011.
- Krym, *Kreml, kredyt. Jak francuska prawica pokochała Putina*, Magazyn TVN24 [online], 30 I 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://tvn24.pl/magazyn-tvn24/krym-kreml-kredyt-jak-francuska-prawica-pokochala-putina,17349>>.
- Kublik A., *Były kanclerz Austrii w rosyjskiej kompanii naftowej*, „Gazeta Wyborcza” [online], 7 III 2019 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wyborcza.pl/7,155287,24524011,byly-kanclerz-austrii-w-rosyjskiej-kompanii-naftowej.html>>.
- Kuczyński G., *Rosja upokorzyła UE. Wizyta – katastrofa Borrella*, TVP Info [online], 6 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.tvp.info/52165367/rosja-upokorzyła-ue-wizyta-katastrofa-borrella>>.
- Kuczyński G., *Wojna domowa w Libii: polityka i cele Rosji*, „Raporty Specjalne Warsaw Institute” [online], 30 IV 2019 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://warsawinstitute.org/pl/wojna-domowa-w-libii-polityka-cele-rosji/>>.

- Kurmayer N. J., *Merkel ups pressure on Lukashenko in call with Putin*, "EURACTIV.de" [online], 11 XI 2021 [dostęp: 3 XII 2021]: <https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/merkel-ups-pressure-on-lukashenko-in-call-with-putin/>.
- Lavender W., *Nagorno-Karabakh: Where does the EU go from here?*, "Emerging Europe" [online], 13 XI 2020, [dostęp: 25 II 2021]: <<https://emerging-europe.com/voices/nagorno-karabakh-where-does-the-eu-go-from-here/>>.
- Litwinienko A., Felsztyński J., *Wysadzić Rosję*, Rebis, Poznań 2007.
- Lynch D., *Russia faces Europe*, „Chaillot Papers” 2003, no. 60.
- Lynch D., *Struggling with an indispensable partner*, [w:] *What Russia sees*, ed. D. Lynch, Institute for Security Studies, European Union, Paris 2005 („Chaillot Paper”, nr 74).
- Macron defends closer dialogue with Russia, sees no alternative*, Reuters [online], 1 II 2020 [dostęp: 3 XII 2021]: <<https://www.reuters.com/article/us-germany-security-macron-russia-idUSKBN209OCT>>.
- Macron, Putin agree on need to de-escalate migration crisis in Belarus-Elysee*, Reuters [online], 1 XI 2021 [dostęp: 3 XII 2021]: <<https://www.reuters.com/world/europe/macron-putin-agree-need-de-escalate-migration-crisis-belarus-elysee-2021-11-15/>>.
- Malczyk J., *W Kaliningradzie „tylko przyjaciele”*, Wiadomości WP.pl [online], 3 VII 2005 [dostęp 6 VIII 2005]: <<https://wiadomosci.wp.pl/w-kaliningradzie-tylko-przyjaciele-6036372376466049a>>.
- Marciniak W., *Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, „Arcana”, Kraków 2001.
- Miedwiediew wściekły na Cypr. „Grabią zagrabione”*, „Dziennik.pl” [online], 25 III 2013 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/423122,miedwiediew-wsciekly-na-cypr-zaplaca-rosyjscy-oligarchowie.html>>.
- Mineyev A., *Diplomaticheskaya katastrofa. Rossiyskiy MID reshil pokazat' Yevrosoyuzu yego mesto*, „Novaya gazeta” [online], 6 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://novyagazeta.ru/articles/2021/02/06/89079-diplomaticheskaya-katastrofa>>.
- Nasz wywiad. UE ma problem, a Borrell to jego element. Saryusz-Wolski: „Jest gdzieś granica takiej polityki, schizofrenii czy rozkroku”*, wPolityce.pl [online], 8 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wpolityce.pl/polityka/538316-wywiadsaryusz-wolski-o-ue-jest-gdzies-granica-schizofrenii>>.
- Nasz wywiad. Wizyta Borrella w Rosji. Waszczykowski: To był błąd. Sugerowaliśmy mu rozważyć ponownie ten wyjazd i odłożyć go*, wPolityce.pl, 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wpolityce.pl/swiat/537964-wywiad-wizyta-borrella-w-rosji-waszczykowski-to-byl-blad>>.
- New legal basis and framework for EU-Ukraine relations is established by the EU-Ukraine Association Agreement (AA)*, EU-Ukraine relations [online], Mission of Ukraine to the North Atlantic Treaty Organization, 16 X 2019 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://nato.mfa.gov.ua/en/about-ukraine/european-integration/eu-ukraine-relations>>.
- Odwrot spod Moskwy. Refleksje po rozmowach Borrell – Ławrow*, „Projekt Konsens” [online], 9 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://projektkonsens.pl/na-wlasny>>.

- rachunek/odwrot-spod-moskwy-refleksje-po-rozmowach-borrell-lawrow/?fbclid=IwAR3qZFM9U5OFrDN5xFGPHKdotMvYgkWEW7CXQG-HrLpdcIw81gRmdjF8KYA>.
- Osiński Ł, *Wizyta Borrella w Moskwie kończy się gorzej niż przewidywali najwięksi pesymiści*, PAP [online], 2 V 2021 [dostęp: 24 II 2021], <<https://www.pap.pl/aktualnosci/news/02C809031%2Cwizyta-borrella-w-rosji-konczy-sie-gorzej-niz-przewidywali-najwieksi>>.
- Partyla M., „Rosjanie upokorzyli Borrella”. *Ostre komentarze odnośnie wizyty szefa unijnej dyplomacji w Moskwie*, RMF24 [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.rmf24.pl/fakty/swiat/news-rosjanie-upokorzyli-borrella-ostre-komentarze-odnosnie-wizyt,nId,5031992>>.
- Pezard S., Radin A., Szayna T. S., Larrabee F. S., *European Relations with Russia. Threat Perceptions, Responses, and Strategies in the Wake of the Ukrainian Crisis*, Rand Corporation, Santa Monica 2017.
- Podraza A., *Stosunki polityczne i gospodarcze Wspólnoty Europejskiej z państwami Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1996.
- Popescu N., *Why attempts to reset relations with Russia fail*, European Council on Foreign Relations [online], 3 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://ecfr.eu/article/why-attempts-to-reset-relations-with-russia-always-fail/>>.
- Popowski S., *Francuskie wsparcie dla Kaliningradu*, „Rzeczpospolita”, 20–21 VII 2002, nr 168(6245), s. A4.
- Putin na przyjęciu weselnym szefowej MSZ Austrii. „Prawie w ogóle się nie znają”, Deutsche Welle [online], 18 VIII 2018 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.dw.com/pl/putin-na-przyj%04%09ciu-weselnym-szefowej-msz-austrii-prawie-w-og%03%B3le-si%04%09nie-znaj%04%085/a-45129551>>.
- Radziwinowicz W., *Rosja tropi agentów w organizacjach pozarządowych. Świat protestuje, nagonka trwa*, „Gazeta Wyborcza”, 28 III 2013.
- Rettman A., *Russia humiliates Borrell in Moscow*, „Euobserver” [online], 5 II 2021 [dostęp 24 II 2021]: <<https://euobserver.com/foreign/150844>>.
- Rodkiewicz W., *Rosja wobec Libii: gra na chaosie*, Ośrodek Studiów Wschodnich (Analizy OSW) [online], 10 IV 2019 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-04-10/rosja-wobec-libii-gra-na-chaosiehttps://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-04-10/rosja-wobec-libii-gra-na-chaosie>>.
- Rodkiewicz W., *Rosyjski atak na Wielką Brytanię: cele i konsekwencje*, Ośrodek Studiów Wschodnich (Analizy OSW) [online], 14 III 2018 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-03-14/rosyjski-atak-na-wielka-brytanie-cele-i-konsekwencje>>.
- Rodkiewicz W., *Wstrzemięzliwa reakcja Rosji na brytyjski raport o śmierci Litwinienki*, Ośrodek Studiów Wschodnich (Analizy OSW) [online], 27 I 2016 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-01-27/wstrzemiezliwa-reakcja-rosji-na-brytyjski-raport-o-smierci>>.
- Rogoża J., Wiśniewska I., *Sputnik v: badania, produkcja, szczepienia i eksport*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 10 II 2021, s. 2–3 i 8 (Komentarze OSW, 377).

- Rosjanie zamieszani w wybuchy składów amunicji w Bułgarii?*, „Defence24” [online], 23 IV 2021 [dostęp: 25 XI 2021]: <<https://www.defence24.pl/rosjanie-zamieszani-w-wybuchy-skladow-amunicji-w-bulgarii>>.
- Russia expels diplomats from Germany, Poland and Sweden over Navalny protests claims*, „Euronews” [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.euronews.com/2021/02/05/russia-expels-diplomats-from-germany-poland-and-sweden>>.
- Russian FM Lavrov and EU's Borrell give joint press conference in Moscow*, RT [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.youtube.com/watch?v=A7jnZzhxnKc>>.
- Rybińska A., *To nie Borrell jest problemem, ale polityka UE wobec Rosji oraz mrzonki o europejskiej autonomii strategicznej*, „wPolityce” [online], 8 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wpolityce.pl/swiat/538347-to-nie-borrell-jest-problemem-ale-polityka-ue-wobec-rosji>>.
- Sankcje UE wobec Rosji. Ekspert: Rosjanie nazywają je „sankcyjkami”, Dr Agnieszka Bryc i dr hab. Kamil Zajączkowski o sankcjach UE wobec Rosji („Kontrapunkt”)*, „Polskie Radio 24.pl” [online], 23 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.polskieradio24.pl/130/7263/Artykul/2685218,Sankcje-UE-wobec-Rosji-Ekspert-Rosjanie-nazywaja-je-sankcyjkami?>>>.
- Siebold S., Emmott R., Baczyńska G., *France and Germany drop Russia summit plan after EU's east objects*, Reuters [online], 25 VI 2021 [dostęp: 3 XII 2021]: <<https://www.reuters.com/world/europe/france-germany-drop-plans-russia-summit-after-eu-outcry-2021-06-25/>>.
- Siergiej Ławrow: będziemy rozwijać stosunki z poszczególnymi państwami Unii Europejskiej*, PAP, [online] 15 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.pap.pl/aktualnosc/news%2C815373%2Csiergiej-lawrow-bedziemy-rozwijac-stosunki-z-poszczegolnymi-panstwami-unii>>.
- Stańko K., *Francja: Macron i Putin rozmawiali o sytuacji w Libii i na Ukrainie*, „Dziennik. Gazeta Prawna” [online], 26 VI 2020 [dostęp 25 II 2021]: <<https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1484611,francja-macron-i-putin-rozmawiali-o-sytuacji-w-libii-i-na-ukrainie.html>>.
- Stockler A., *Donald Trump Is 'Greatest Threat to World Peace,' Ahead of Putin and Kim Jong Un, Germans Say in New Poll*, „Newsweek” [online], 26 XII 2019, [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.newsweek.com/donald-trump-angela-merkel-germans-putin-kim-1479235>>.
- Strategiya razvitiya otnosheniy Rossiyskoy Federatsii s Yevropeyskim Soyuzom na srednesrochnuyu perspektivu (2000-2010 22.), OM, „Zhurnal «Diplomaticheskij Vestnik»”, noyabr' 1999, nr 11, s. 1-11.
- Strategiya razvitiya otnosheniy Rossiyskoy Federatsii SEVROPEYSKIM Coyuzom, „Zhurnal «Diplomaticheskij Vestnik»”, noyabr' 1999, nr 11, s. 20-28.
- Szef dyplomacji UE mimo protestów min. Polski jedzie do Moskwy*, Onet [online], 20 I 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/szef-dyplomacji-ue-mimo-protestow-min-polski-jedzie-do-moskwy/pcfpg8>>.
- Tatu N., *Wielka mała pralnia*, „Le Nouvel Observateur” 3 IX 2003, przedruk w „Forum”, 22 IX-28 IX 2003, nr 38(1989), s. 24-25.

- Tharoor I., *The awkward timing of Europe's deal with China* [online], 5 I 2021, [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.washingtonpost.com/world/2021/01/05/europe-china-deal-biden-awkward/>>.
- Thom F., *Russia Europe: Reset?*, La revue géopolitique, Diploweb.com, 1 III 2010 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.diploweb.com/Russia-Europe-Reset.html>>.
- Tokarski P., Turkowski A., *Problem pomocy finansowej dla Cypru w relacjach UE-Rosja*, „Biuletyn PISM”, 27 III 2013, nr 32(1008).
- Trippe C. F., *Powrót Borrella z Moskwy: z pustymi i poobijanymi rękami*, Deutsche Welle [online], 7 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.dw.com/pl/powr%C3%B3t-borrella-z-moskwy-z-pustymi-i-poobijanymi-r%C4%099kami/a>>.
- Tyzka F., *Węgry: nadzieje na szczepionki z Chin i Rosji*, Ośrodek Studiów Wschodnich (Analizy OSW) [online], 2 II 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-02-26/wegry-nadzieje-na-szczepionki-z-chin-i-rosji>>.
- Ventura L., *The World's Most Indebted Governments 2020*, „Global Finance” [online], 31 I 2021 [dostęp: 2 III 2021]: <<https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/public-debt-percentage-gdp>>.
- Vizit Zh. Shiraka v Rossiju, OM, „Zhurnal «Diplomatičeskij Vestnik»” [online], VIII 2002 [dostęp: 2 III 2005]: <http://www.ln.mid.ru/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/9787cc0cc626ae28c3256c4b004b4203?OpenDocument>.
- Wesel B., *EU fails to act on Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan*, Deutsche Welle [online], 8 X 2020 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.dw.com/en/eu-fails-to-act-on-nagorno-karabakh-conflict-between-armenia-and-azerbaijan/a-55208668>>..
- Wilk A., *Francja i Niemcy zacieśniają współpracę wojskową z Rosją*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Analizy OSW [online], 29 VI 2011 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-06-29/francja-i-niemcy-zaciesniaja-wspolprace-wojskowa-z-rosja>>.
- Winogrodzki K., *Aleksiej Nawalny. Rosja wyrzuca europejskich dyplomatów, w tym Polkę*, WP.Wiadomości [online], 5 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://wiadomosci.wp.pl/aleksiej-nawalny-rosja-wyrzuca-europejskich-dyplomatow-w-tym-polaka-6604927778757248a>>.
- Wiśniewska I., Kaczmarek M., *Embargo w rosyjskiej polityce handlowej – taktyka bez strategii*, Ośrodek Studiów Wschodnich, (BEST OSW, 23 [183]), 13 VII 2011, s. 2–5.
- Wolska A., *Rosja: Sąd odwiesił wyrok wobec Aleksieja Nawalnego. Opozycjonista trafi do kolonii karnej na ponad 25 roku*, EURACTIV.pl, 2 II 2021 [dostęp: 24 II 2021]: <<https://www.euractiv.pl/section/demokracja/news/rosja-sad-odwiesil-wyrok-wobec-aleksieja-nawalnego-opozycjonista-trafi-do-kolonii-karnej-na-ponad-25-roku/>>.
- Wróblewski M., *Współpraca gospodarcza Unia Europejska-Federacja Rosyjska*, [w:] *Wymiana handlowa UE z wybranymi regionami świata*, red. J. Rymarczyk i M. Wróblewski, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2004, s. 115.
- Zachód krytykuje kontrole w rosyjskich NGO*, „Wiadomości” OSW, 27 III 2013, nr 61.
- „Zimna wojna” w NATO o Libię*, „Defence24” [online], 8 VII 2020 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://www.defence24.pl/libia-zimna-wojna-wewnatrz-nato>>.

- Zhuravs'kiy vel' Graevs'kiy P., *Gruziya ta Ukraïna v Chornomors'komu partnerstvi Trimor'ya*, "Analitichniy chasopis «Chornomors'ka bezpeka»" 2021, no. 1 (39), s. 57.
- Żurawski vel Grajewski P., „Orzeł obok znaku Pogoni” Białoruś jako wyzwanie dla polskiej polityki zagranicznej, Fundacja Republikańska [online], 30 XII 2020 [dostęp: 25 II 2021]: <<https://fundacjarepublikanska.org/orzel-obok-znaku-pogoni-bialorus-jako-wyzwanie-dla-polskiej-polityki-zagranicznej/>>.
- Żurawski vel Grajewski P., *Polityka polska na forum Unii Europejskiej 2005–2007 a cele polityczne Rzeczypospolitej – próba oceny*, [w:] *Rzeczpospolita na arenie międzynarodowej. Idee i praktyczne dylematy polityki zagranicznej*, red. J. Kloczkowski, T. Żukowski, Ośrodek Myśli Politycznej, Warszawa–Kraków 2010.
- Żurawski vel Grajewski P., *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji a interesy Polski 1991–2004*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2008.
- Żurawski vel Grajewski P., *Polska polityka wschodnia 1989–2015. Wymiar narodowy i unijny*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2016, s. 79–80.
- Żurawski vel Grajewski P., *Stosunki UE-Ukraina – studium niepowodzenia wysiłków Kijowa na rzecz uzyskania obietnicy stowarzyszenia z Unią Europejską*, [w:] *Proces akcesji do Unii Europejskiej*, red. P. Żurawski vel Grajewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2001, s. 179–214.
- Żurawski vel Grajewski P., *Strategia Federacji Rosyjskiej wobec państw basenu Morza Bałtyckiego*, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2011 (Analizy Natolińskie, 4 [52]).
- Żurawski vel Grajewski P., *Upokorzona Europa. Unia Europejska wobec konfliktów bałkańskich w latach 1991–1999*, [w:] *Świat po Kosowie*, red. A. Magdziak-Miszewska, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2000, s. 64–87.
- Żurawski vel Grajewski P., *XXX szczyt UE-Rosja. Zderzenie z rzeczywistością*, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2007 (Komentarze Natolińskie, 1[11]): <http://www.natolin.edu.pl/pdf/komentarze/Natolin_Komentarze_1_2007.pdf> [dostęp: 24 II 2021].